

Internetconsultatie Brabantse energie- regio's

Rapportage REKS Hart van Brabant

Internetconsultatie Brabantse energie- regio's

Rapportage REKS Hart van Brabant

Drs. Madelon van Duren

Bianca Koomen MSc.

Dr. Susanne Agterbosch

Colofon

Het PON & Telos heeft dit onderzoek verricht in opdracht van

Auteur(s)

Drs. Madelon van Duren

Bianca Koomen MSc.

Dr. Susanne Agterbosch

Publicatienummer

201295-04

Datum

januari 2021

© 2021 Het PON & Telos

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij Het PON & Telos. Gehele of gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.

Vermenigvuldiging en publicatie in een andere vorm dan dit rapport is slechts toegestaan na schriftelijke toestemming van Het PON & Telos. Hoewel deze publicatie met de grootst mogelijke zorg is samengesteld, kan Het PON & Telos geen enkele aansprakelijkheid aanvaarden voor eventuele fouten.

Meer informatie

www.hetpon-telos.nl

Samenvatting en conclusies

Aanleiding en doel

De vier Brabantse energieregio's hebben de ambitie om de duurzame elektriciteits- en warmtevoorziening zo in te richten dat deze aansluit bij wat mensen in de regio belangrijk vinden en dat deze mensen uitnodigt om bij te dragen aan de uitvoering ervan. Betrokkenheid van bewoners – als inwoner van een nieuw energielandschap, consument of zelfs als particuliere producent – bij de totstandkoming van de Regionale Energie Strategieën (RES'en) is dan ook belangrijk.¹

Met het uitvoeren van een internetconsultatie onder inwoners van de vier energieregio's wil de provincie Noord-Brabant een betrouwbaar beeld genereren van de manier waarop inwoners aankijken tegen verschillende onderdelen van de RES'en. Deze rapportage maakt onderdeel uit van deze internetconsultatie en verschaft een representatief en betrouwbaar beeld van de manier waarop de inwoners van regio Hart van Brabant aankijken tegen verschillende onderdelen van de concept-REKS en van wensen, zorgen en ideeën die zij daarbij hebben.

Bij dit onderzoek zijn drie onderzoeksvragen geformuleerd.

1. Wat vinden Brabantse burgers belangrijk als het gaat om specifieke opties voor duurzaam opgewekte elektriciteit en warmte in de eigen regio?
2. Willen Brabantse burgers betrokken worden bij de plannen voor duurzaam opgewekte elektriciteit en warmte in de eigen regio (individueel en collectief)? En zo ja, hoe en wanneer?
3. Bij welke groepen Brabantse burgers bestaat er meer of juist minder draagvlak voor duurzaam opgewekte elektriciteit en warmte?

Voor energieregio Hart van Brabant is nog specifiek een vierde onderzoeksvraag toegevoegd die betrekking heeft op klimaatverandering en klimaatadaptatie. Dit, omdat dit onderwerp in deze regio uitdrukkelijk opgenomen is in de REKS.

4. Hoe kijken inwoners van regio Hart van Brabant aan tegen klimaatverandering en welke mogelijkheden zien zij voor klimaatadaptatie?

Opzet onderzoek

Het onderzoek is online uitgevoerd met een vragenlijst. Vanuit de wens om de vragenlijst laagdrempelig en voor een zo breed mogelijke groep inwoners van de regio beschikbaar te maken, is ervoor gekozen om te werken met een open link. Deze link is verstuurd via de gemeenten die vallen binnen energieregio Hart van Brabant. Zij hebben de link verspreid via verschillende (social media) kanalen van hun gemeente (gemeentewebsite, Facebook et cetera). Ook is gebruik gemaakt van regionale kanalen, zoals de regionale krant, de nieuwsbrief en huis-aan-huisbladen. Daarbij is de vragenlijst verspreid via de lokale energiecoöperaties, waterschappen, de BMF en de provincie Noord-Brabant. Het

---

¹ Omdat energieregio Hart van Brabant ervoor gekozen heeft om ook het thema klimaatadaptatie in de RES op te nemen spreken we in deze regio van de REKS; de Regionale Energie- en Klimaatstrategie.

onderzoek ging op 5 oktober 2020 online en heeft tot en met 16 november 2020 ‘open’ gestaan. In deze periode is tussentijds getoetst op representativiteit van de responsgroep: de verdeling naar leeftijd, opleidingsniveau en gemeenten in de responsgroep is vergeleken met de werkelijke verdeling in de populatie in regio Hart van Brabant (Bron: CBS).

De vragenlijst is door 2.149 inwoners uit Hart van Brabant ingevuld.

Houding ten aanzien van de energietransitie

We zien dat ruim de helft van de respondenten (59%) positief of zeer positief staan tegenover de energietransitie. Eén op de tien respondenten staat hier (zeer) negatief tegenover en 32% neemt een neutrale positie in. Jongere respondenten (tot 30 jaar) staan vaker neutraal tegenover de energietransitie en we zien dat respondenten van 71 jaar en ouder relatief vaker negatief staan tegenover de energietransitie. Als we kijken naar opleidingsniveau, dan zien we dat laag en middelbaar opgeleiden relatief vaak een neutrale houding aannemen ten aanzien van de energietransitie. Hoger opgeleiden geven vaker aan zeer positief te zijn ten aanzien van de energietransitie.

Bekendheid met de REKS

Als we kijken naar de bekendheid met de REKS en het REKS-proces, dan zien we dat 13% van de respondenten aangeeft op de hoogte te zijn van zowel het proces als de inhoud van de REKS. Ruim een kwart (27%) heeft wel eens gehoord van het REKS-proces, maar weet niet wat het inhoudt of hoe dit proces verloopt. Het merendeel van de inwoners in regio Hart van Brabant (60% van de respondenten) is hiervan niet op de hoogte. Dat wil niet zeggen dat ze op dit moment nog geen mening hebben over (onderdelen van) de energietransitie – wel is het waarschijnlijk dat meningsvorming op onderdelen van de concept-REKS nog moet plaatsvinden.

Jongere respondenten zijn vaker dan gemiddeld niet op de hoogte van de REKS (74% t.o.v. 60% gemiddeld). Respondenten met een laag (69%) en middelbaar opleidingsniveau (65%) geven ook relatief vaak aan nog niet van de REKS op de hoogte te zijn (tegenover 46% van de respondenten met een hoog opleidingsniveau). Respondenten met een hoog opleidingsniveau geven juist vaker dan gemiddeld aan bekend te zijn met het proces en de inhoud van de REKS (25% ten opzichte van 5% van de respondenten met een lage opleiding).

Thema klimaatadaptatie

Het thema ‘Klimaatadaptatie’ krijgt specifieke aandacht in de REKS van Hart van Brabant. Er zijn binnen dit thema vragen gesteld over klimaatverandering en klimaatadaptatie. Bijna driekwart van de respondenten geeft aan zich zorgen te maken over de klimaatverandering en de gevolgen daarvan voor hun leefomgeving (73%). Daarbij maakt ruim twee derde (68%) zich zorgen over de droogte in hun omgeving en vindt ook ruim twee derde dat de aanleg van wind- en zonneparken gecombineerd moet worden met het aanpassen van de omgeving aan het veranderende klimaat (68%).

Als het gaat om het aanpassen van de omgeving aan het veranderende klimaat, dan zien we dat driekwart van de respondenten wil kijken naar opties om regenwater vast te houden

om droogte te voorkomen. Ook vergroening van steden en dorpen is voor hen een geschikte optie om naar te kijken (68%). Het maken van koelere plekken langs de randen van steden en dorpen (7%) en het vervangen van naaldbossen door loofbossen omdat die meer CO2 kunnen vasthouden (13%) zijn volgens de respondenten minder geschikte opties om naar te kijken als het gaat om klimaatadaptatie.

Thema duurzame energie en besparen

Richtinggevende criteria

Respondenten zijn gevraagd om aan de hand van een aantal stellingen aan te geven welke criteria voor duurzame energie zij belangrijk vinden bij het maken van keuzes nu en in de toekomst. Daaruit blijkt dat de aandacht voor betaalbaarheid voor iedereen als één van de leidende principes van de REKS op draagvlak kan rekenen: 57% van de respondenten markeert dit als belangrijkste criterium voor keuzes in de toekomst. Als tweede criterium komt het gebruik van 'restruimte' naar voren (46% vindt dit een belangrijk criterium).

In de concept-REKS van regio Hart van Brabant lezen we dat vier elementen een belangrijke rol gespeeld hebben bij het opstellen ervan. Zo moet er aandacht zijn voor de kwaliteit van de fysieke leefomgeving, wordt er gestreefd naar maatschappelijk en bestuurlijk draagvlak, is het van belang dat gemaakte keuzes energiesysteemefficiëntie nastreven en moet het bijdragen aan de (kwantitatieve doelen van) de REKS.² Deze elementen vormen ook voor de respondenten deels richtinggevende criteria. Respondenten vinden daarnaast vooral een betaalbare energietransitie voor iedereen belangrijk. Dit is op dit moment (nog) geen element in de concept-REKS.

Sturing

Ruim de helft van de respondenten (60%) is van mening dat de overheid het voortouw moet nemen in het versnellen van energiebesparing. Als het gaat om type stimuleringsmaatregelen, dan vindt bijna twee derde (65%) dat de overheid voornamelijk moet focussen op het verlenen van subsidies voor energiebesparende maatregelen. Respondenten kiezen liever niet voor een lening en ook het verplichten van maatregelen wordt minder gewaardeerd.

Thema zonne-energie

Voor het opwekken van grootschalige zonne-energie zijn in de concept REKS Hart van Brabant hubs aangewezen. Gemeenten kunnen hun eigen ambitie bepalen voor de omvang van zonneparken in het buitengebied bij zonneparken tot 2ha. Voor zonneparken groter dan 2ha worden regionale afspraken gemaakt. Verder staat in de concept REKS beschreven dat er het streven is om zuinig en meervoudig met de ruimte om te gaan.³ Hiervoor maakt regio Hart van Brabant gebruik van de zonneladder die per trede van de ladder aangeeft of er al dan niet zonnepanelen geplaatst mogen worden.⁴

Op de vraag welke varianten of uitgangspunten het meest aanspreken geeft bijna twee derde van de respondenten aan een voorkeur te hebben voor het benutten van restruimte

---

² Concept-bod REKS, p. 12.

³ Idem, p. 31.

⁴ Idem, p. 32-35.

(65%). Zonneparken komen dan in knooppunten langs (snel)wegen of spoorwegen. Oftewel, ruimte die niet geschikt is om op een andere manier te benutten. Verder geeft 34% van de respondenten de voorkeur aan kleinere zonneparken aan randen van woonkernen en industrie. Een kwart van de respondenten (24%) geeft er de voorkeur aan om zonneparken te combineren met windturbines. Opvallend is dat een even groot deel (25%) dit juist geen aantrekkelijke variant vindt. Ook zonneparken in recreatiegebieden (25% staat hier negatief tegenover) en zonneparken in combinatie met nieuwe natuur (24% staat hier negatief tegenover) worden door de respondenten aangeduid als opties die niet de voorkeur hebben.

Thema windenergie

Zoekgebieden

Aan de respondenten zijn verschillende mogelijke gebieden met hierbinnen verschillende zoekgebieden voorgelegd voor windenergie. We zien dat de respondenten over het algemeen de gebieden met de zoekgebieden niet bijzonder geschikt vinden. Het meest geschikt als zoekgebied vinden zij de locaties tussen Goirle en Hilvarenbeek (32% staat hier positief tegenover; 29%, een bijna even groot deel, staat hier niet positief tegenover). Het minst vaak vinden de respondenten het zoekgebied langs de A58 tussen Eindhoven en Tilburg een geschikt gebied (13% vindt dit een geschikt zoekgebied, 52% vindt dit een ongeschikt zoekgebied). We zien eveneens dat bij alle zoekgebieden circa een kwart van de respondenten heeft aangegeven dat ze er neutraal tegenover staan. Ook valt op dat een deel (variërend van 13% tot 20% per zoekgebied) van de respondenten hierbij aangeeft dat ze geen mening hebben of het niet weten.

Random windenergie spelen veel sentimenten, zo lezen we terug in de toelichtingen die respondenten hebben gegeven. Sommigen zijn een groot voorstander van windenergie en anderen spreken zich hier fel tegen uit en maken bezwaar tegen het veranderende landschap. Maar ook hier lezen we weer dat veel mensen er neutraal in staan: ze geven bijvoorbeeld aan dat ze de zoekgebieden niet kennen omdat ze daar niet wonen. Tenslotte zien we in reacties terug dat respondenten aangeven te weinig kennis hierover te hebben om een mening te kunnen geven.

Het plaatsen van windturbines

Als we kijken naar het plaatsen van windturbines, dan zien we dat bijna de helft van de respondenten (47%) de voorkeur heeft voor plaatsing in lijnopstellingen, bijvoorbeeld langs snelwegen of waterwegen. Een veel kleiner deel ziet windturbines het liefst in groepjes bij elkaar (15%) of verspreid over de regio waar ze het best passen (10%).

Ongeveer één op de zes respondenten geeft aan dat zij sowieso negatief staan ten opzichte van windenergie, ongeacht waar de windturbines worden geplaatst (18%).

Nieuwe gebieden voor windenergie

Iets meer dan een kwart van de respondenten zou graag willen dat regio Hart van Brabant volop inzet op windenergie in bestaande gebieden en ook nieuwe gebieden hiervoor aanwijst in de regio (28%). Een bijna even groot deel vindt dat nieuwe windturbines alleen geplaatst mogen worden in al bestaande gebieden voor windenergie (26%). Een

minderheid van 14% vindt dat er in de bestaande gebieden voor windenergie al voldoende windturbines staan en dat er nieuwe gebieden aangewezen moeten worden voor nieuwe windturbines.

Ook bij deze vraag zien we dat circa een zesde van de respondenten (17%) sowieso negatief staat ten opzichte van windenergie, ongeacht waar de turbines geplaatst worden.

Thema warmte

Overstap van aardgas naar andere bron

Als het gaat over de overstap van aardgas naar een andere warmtebron dan zien we dat respondenten zich vooral zorgen maken over wat de macht van grote energiebedrijven betekent voor de eigen energierekening (65%) en over de kosten die het aanpassen van de eigen woning met zich meebrengt (67%). Bijna de helft van de respondenten vindt het ingewikkeld dat zij zelf hier niet veel in te kiezen hebben (49%). Circa een derde van de inwoners van regio Hart van Brabant (35%) verwacht dat het haalbaar is dat in 2050 alle woningen van het aardgas af zijn. Een even grote groep (36%) verwacht dat dit niet haalbaar is.

Alternatieve warmtebronnen

De respondenten konden van vijf alternatieve warmtebronnen als vervanging voor aardgas aangeven in hoeverre deze hun voorkeur hadden. Ruim de helft van de respondenten heeft de voorkeur voor restwarmte uit industrie of uit afval als warmtebron (58% heeft volledig of een beetje de voorkeur). Ook warmte uit water (53%) en warmte uit de aarde (51%) worden genoemd als mogelijke warmtebronnen. Respondenten hebben minder de voorkeur voor warmte uit biomassa, voor 39% heeft dit (totaal) niet de voorkeur.

Thema betrokkenheid

Procesparticipatie

De meeste respondenten willen graag betrokken worden bij het REKS-proces. Ze willen kunnen meedenken bij windprojecten (84%) en bij zonne-projecten (83%). Een minderheid van 20% geeft aan dat zij niet door de gemeente geïnformeerd willen worden over of betrokken willen worden bij de plannen rondom duurzame energie. Deze mensen geven aan dat het onderwerp hen niet echt interesseert, ze geen vertrouwen hebben in de gemeente/overheid, of dat ze zichzelf te oud vinden hiervoor. Respondenten die hebben aangegeven dat ze geïnformeerd en betrokken willen worden, willen dit met name bij de vraag waar windturbines komen te staan (70%) en waar zonneparken komen (69%). Het liefst willen respondenten geïnformeerd worden middels een nieuwsbrief (68%), via websites (42%) of de lokale krant (38%).

We zien dat jongeren vaker dan gemiddeld aangeven niet door de gemeente betrokken en/of geïnformeerd te willen worden bij plannen rondom duurzame energie (30% geeft dit aan ten opzichte van 20% gemiddeld). Ook laag opgeleiden willen hier minder graag dan gemiddeld bij betrokken of over geïnformeerd worden (35% tegenover 20% gemiddeld). Inwoners met een hoge opleiding willen juist vaker dan gemiddeld zowel geïnformeerd als betrokken worden door de gemeente bij plannen rondom duurzame energie (37% tegenover 12% bij laag opgeleiden).

Financiële participatie

In de concept-REKS van regio Hart van Brabant lezen we dat er gestreefd wordt naar 50% lokaal eigendom van nieuwe zonneparken en windprojecten. Hierbij wordt primair gekeken naar burgers en bedrijven uit de eigen regio, maar er kan ook meer regionaal gedacht worden. Ook lezen we dat de financiële burgerparticipatiemodellen en de rol van energiecoöperaties nog verder wordt uitgewerkt.⁵

Respondenten konden aangeven hoe ze het liefste wilden dan de opbrengsten van een zonne- of windpark verdeeld zouden moeten worden. Ruim twee vijfde van de respondenten vindt dat een deel van de opbrengsten van een zonne- of windpark ten goede moet komen aan de direct omwonenden (44%) of aan alle inwoners van de gemeente (43%). 39% vindt dat een deel van de opbrengsten ten goede moet komen aan alle inwoners van de eigen regio (door middel van een fonds). Als er een windturbine of zonnepark in hun omgeving zou komen, dan kan 43% van de respondenten nu nog niet inschatten of ze hieraan mee willen doen. Voor diegenen die wel mee willen doen, gaat de voorkeur van de respondenten uit naar een project met zon op grote daken (34%).

---

⁵ Concept-REKS, p. 42.

Inhoudsopgave

1	Inleiding	1
1.1	Aanleiding en doel van het onderzoek	1
1.2	Opzet onderzoek	2
1.3	Leeswijzer	3
2	Algemene vragen	4
2.1	Algemene houding ten aanzien van de energietransitie	4
2.2	Bekendheid met de REKS	5
3	Klimaatadaptie	7
3.1	Klimaatverandering	7
3.2	Klimaatadaptie	8
4	Duurzame energie en besparen	10
4.1	Duurzame energie	10
5	Zonne-energie	13
5.1	Aanleggen zonneparken	13
6	Windenergie	17
6.1	Zoekgebieden	17
6.2	Windenergie in de regio	19
7	Van het aardgas af	22
7.1	Houding ten opzichte van aardgas	22
7.2	Alternatieven voor aardgas	24
8	Betrokken worden	26
8.1	Procesparticipatie	26
8.2	Financiële participatie	32
9	Achtergrond onderzoek	36
9.1	Internetconsultatie Brabantse energie-regio's	36
9.1.1	Werving, respons en representativiteit	36
9.1.2	Significante verschillen naar leeftijds- en opleidingsgroepen	37
9.1.3	Research Community	37
	Bijlage A. Achtergrondkenmerken	38
	Bijlage B. Significantie naar leeftijds- en opleidingsgroepen	40
	Bijlage C. Vragenlijst internetconsultatie REKS Hart van Brabant	46

1 Inleiding

1.1 Aanleiding en doel van het onderzoek

Brabant telt vier energieregio's, die net als de andere 30 energieregio's in Nederland voor de uitdaging staan om de komende jaren een eigen Regionale Energie Strategie (RES) te ontwikkelen en uit te voeren. In een RES-regio maken provincie, gemeenten, waterschappen en netbeheerders afspraken over het opwekken van duurzame elektriciteit, de warmtevoorziening van de gebouwde omgeving en de ontwikkeling van een regionale energie infrastructuur. Een RES bevat een regionaal aanbod van mogelijk op te stellen duurzaam opwekvermogen (minimaal onderverdeeld in zon en wind, inclusief zoekgebieden). Voor de gebouwde omgeving maakt elke RES-regio een Regionale Structuurvisie Warmte met daarin een voorstel hoe het warmteaanbod, de warmtevraag en de benodigde infrastructuur op regionaal niveau met elkaar verbonden kunnen worden. Regio Hart van Brabant (HvB) heeft er bij het opstellen van de RES voor gekozen om het thema klimaatadaptatie (het aanpassen aan de klimaatverandering) te koppelen aan de RES. Vandaar dat deze regio spreekt van de REKS, de Regionale Energie- en Klimaatstrategie.

De energieregio's hebben de ambitie om de duurzame elektriciteits- en warmtevoorziening zo in te richten dat deze aansluit bij wat mensen in de regio belangrijk vinden. En dat de deze mensen uitnodigt om bij te dragen aan de uitvoering ervan. Betrokkenheid van bewoners – als inwoner van een nieuw energielandschap, consument of zelfs particuliere producent – bij de totstandkoming van de RES'en is dan ook belangrijk.

Met het uitvoeren van een internetconsultatie onder inwoners van de vier energieregio's wil de provincie Noord-Brabant een betrouwbaar beeld genereren van de manier waarop inwoners aankijken tegen verschillende onderdelen van de RES'en. Deze rapportage maakt onderdeel uit van deze internetconsultatie en verschaft een representatief en betrouwbaar beeld van de manier waarop de inwoners van regio Hart van Brabant aankijken tegen verschillende onderdelen van de concept-REKS. Het brengt wensen, zorgen en ideeën die zij daarbij hebben in beeld.

De informatie die dit oplevert kan meegenomen worden bij het vaststellen van de definitieve REKS HvB in juli 2021.

Onderzoeksvragen

Er zijn drie onderzoeksvragen geformuleerd:

1. Wat vinden Brabantse burgers belangrijk als het gaat om specifieke opties voor duurzaam opgewekte elektriciteit en warmte in de eigen regio?
2. Willen Brabantse burgers betrokken worden bij de plannen voor duurzaam opgewekte elektriciteit en warmte in de eigen regio (individueel en collectief)? En zo ja, hoe en wanneer?
3. Bij welke groepen Brabantse burgers bestaat er meer of juist minder draagvlak voor duurzaam opgewekte elektriciteit en warmte?

Voor energieregio Hart van Brabant is nog specifiek een vierde onderzoeksvraag toegevoegd die betrekking heeft op klimaatverandering en klimaatadaptatie. Dit, omdat dit onderwerp in deze regio uitdrukkelijk opgenomen is in de REKS.

4. Hoe kijken inwoners van regio Hart van Brabant aan tegen klimaatverandering en welke mogelijkheden zien zij voor klimaatadaptatie?

Inzicht in de vraag bij welke groepen Brabantse burgers meer of juist minder draagvlak voor duurzaam opgewekte elektriciteit en warmte bestaat, hebben we uitgewerkt door te kijken naar verschillen naar leeftijd en opleidingsniveau. De aandacht voor maatschappelijke verschillen en scheidslijnen is de afgelopen jaren flink toegenomen. Met name opleidingsniveau blijkt een belangrijke differentiërende factor⁶. Naast het gegeven dat lager opgeleiden een lager gemiddeld inkomen en vaker een onzeker arbeidscontract hebben en in slechtere woningen wonen (veel vaker huur), doen lager opgeleiden minder vaak mee in de samenleving⁷. Opleidingsniveau lijkt niet alleen bepalend voor hoe je leven eruit ziet, maar ook voor de wijze waarop je de samenleving ervaart⁸. In dit onderzoek zijn we nagegaan of dit ook voor inwoners van Hart van Brabant geldt als het gaat om participatie en betrokkenheid.

1.2 Opzet onderzoek

Het onderzoek in de regio Hart van Brabant is online uitgevoerd met een vragenlijst, die specifiek voor de energieregio Hart van Brabant is opgesteld. Vanuit de wens om de vragenlijst laagdrempelig en voor een zo breed mogelijke groep inwoners van de regio beschikbaar te maken, is ervoor gekozen om te werken met een open link. Deze link is verstuurd via de gemeenten die vallen binnen energieregio Hart van Brabant. Zij hebben de link verspreid via verschillende (social media) kanalen van hun gemeente (gemeentewebsite, Facebook et cetera). Ook is gebruik gemaakt van regionale kanalen, zoals de regionale krant, de nieuwsbrief en huis-aan-huisbladen. Daarbij is de vragenlijst verspreid via de lokale energiecoöperaties, waterschappen, de BMF en de provincie Noord-Brabant. Een paar gemeenten hebben de vragenlijst uitgezet onder leden van een eigen burgerpanel⁹. Het onderzoek ging op 5 oktober 2020 online en heeft tot en met 16 november 2020 'open' gestaan. In deze periode is tussentijds getoetst op representativiteit van de responsgroep: de verdeling naar leeftijd, opleidingsniveau en gemeenten in de responsgroep is vergeleken met de werkelijke verdeling in de populatie in Hart van Brabant (Bron: CBS). Op basis daarvan is de vragenlijst aanvullend uitgezet onder panelleden van PanelClix met een lager en middelbaar opleidingsniveau, en onder leden van 16 t/m 30 jaar en van 71 jaar en ouder, binnen de energieregio Hart van Brabant.

---

6 Boelhouwer, J., Gijsberts, M. & Vrooman, C. (red.) (2014) *Verskil in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

7 Ridder, J. den, Campen, C. van, Josten, E. & Boelhouwer, J. (2020) *De sociale staat van Nederland 2020 op hoofdlijnen*. Kwaliteit van leven in onzekere tijden. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau: pp. 20-21.

8 Dekker, P, Tiemeijer, W. en M. Bovens (2016) *Het zijn de academici: opleiding als sociale en politiek-culturele scheidslijn*. Bronner, A.E. *Ontwikkelingen in het marktonderzoek: Jaarboek MarktOnderzoekAssociatie*, dl. 41. Haarlem: SpaarenHout, 2016.

⁹ De vragenlijst is uitgezet bij de burgerpanels van: Goirle en Oisterwijk.

De vragenlijst is door 2.149 respondenten uit regio Hart van Brabant ingevuld. De resultaten zijn gecorrigeerd voor de achtergrondkenmerken leeftijd, opleidingsniveau en gemeente. Daarmee is een representatieve respons naar leeftijd, opleidingsniveau en gemeente gegarandeerd en kunnen betrouwbare uitspraken worden gedaan over de gehele regio.

Vragenlijst REKS Hart van Brabant¹⁰

De vragenlijst voor de energieregio Hart van Brabant bevat, naast algemene vragen over klimaatadaptatie, de energietransitie en de bekendheid met de REKS, vragen over duurzame energie en energiebesparing, over (criteria voor) zoekgebieden voor zonneparken en windturbines en over het duurzaam opwekken van warmte. Ook zijn er vragen gesteld over de manier waarop mensen betrokken zouden willen worden bij de doorontwikkeling en uitvoering van de REKS. Tot slot is aan respondenten de vraag gesteld of ze zouden willen deelnemen aan een groepsgesprek via een besloten Research Community platform: de 'Regionale Energie Community' (zie ook hoofdstuk 9.1.3). Dit, om de resultaten van het vragenlijstonderzoek kwalitatief te verdiepen en op onderdelen van een nadere duiding te voorzien.

1.3 Leeswijzer

Bij de opbouw van de rapportage hebben we de volgorde van de vragenlijst grotendeels gevolgd. In hoofdstuk 2 tot en met hoofdstuk 8 komen de thema's uit de vragenlijst de aan bod. In hoofdstuk 9 staat de achtergrond van het onderzoek centraal. Aan deze rapportage voegen we drie bijlagen toe. In de eerste bijlage (Bijlage A) geven we een overzicht van de achtergrondkenmerken van de respondenten. Significantietabellen naar leeftijd en opleidingsgroepen staan in de tweede bijlage (Bijlage B). De gebruikte vragenlijst is opgenomen in de derde bijlage (Bijlage C).

Naast deze rapportage, ontvangen de provincie Noord-Brabant en de betrokkenen van Hart van Brabant een Excel-bestand waarin gestructureerd de antwoorden op de open vragen per gemeente zijn gerangschikt.

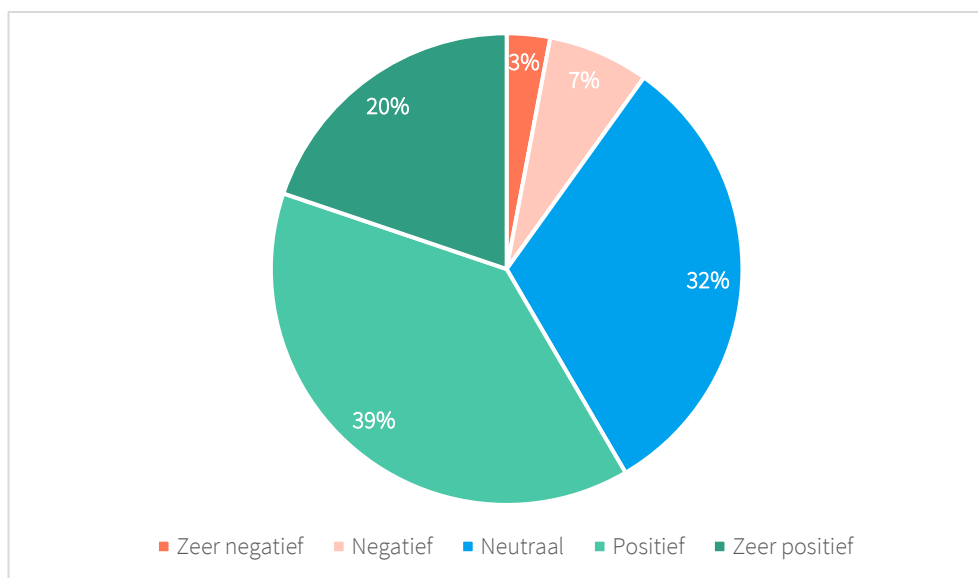
¹⁰ De gebruikte vragenlijst voor REKS-HvB is toegevoegd als bijlage C aan deze rapportage.

2 Algemene vragen

De vragenlijst is opgebouwd uit verschillende thema's. We hebben eerst gevraagd naar de houding van respondenten ten opzichte van de energietransitie in zijn algemeenheid en naar de bekendheid van mensen met de Regionale Energie- en Klimaatstrategie (REKS).

2.1 Algemene houding ten aanzien van de energietransitie

Figuur 1. Vraag 5: Als je kijkt naar wat je nu weet over de energietransitie, hoe sta je dan in het algemeen tegenover de energietransitie? (N = 2.149 / %)

Houding ten opzichte van de energietransitie

We zien dat ruim de helft van de respondenten (59%) positief of zeer positief staat tegenover de energietransitie. 10% van hen staat hier (zeer) negatief tegenover. Ten slotte staat een derde van de respondenten neutraal (32%) tegenover de energietransitie.

Verschillen tussen leeftijds- en opleidingsgroepen

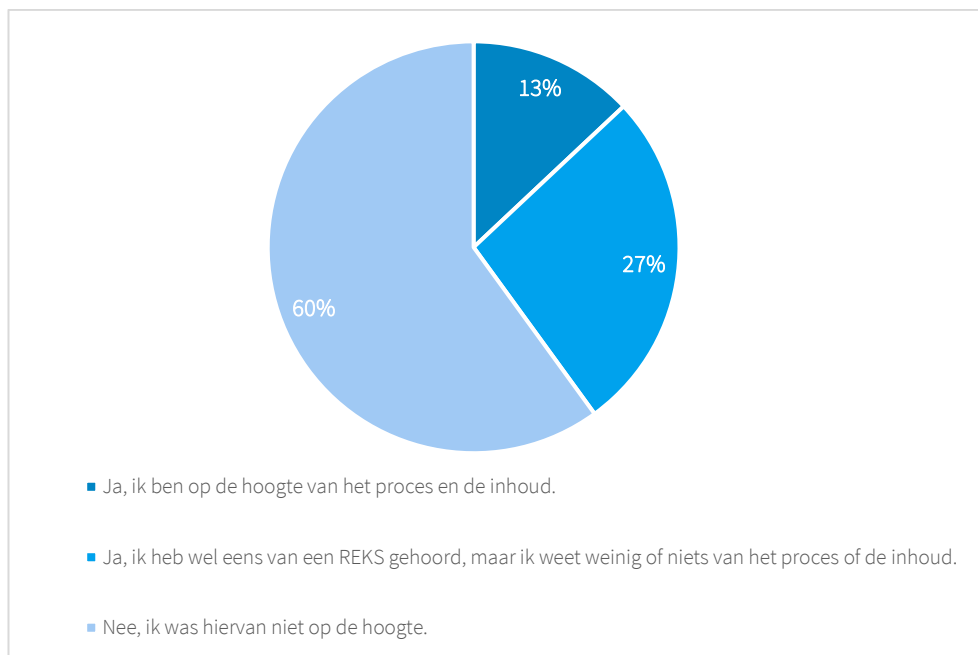
In bijlage B zijn de uitsplitsingen naar leeftijds- en opleidingsgroepen te vinden. We zien dat jongeren (**16 tot en met 30 jaar**) vaker neutraal ten aanzien van de energietransitie staan (39% t.o.v. 32% gemiddeld). Respondenten van **71 jaar en ouder** staan relatief vaak negatief ten aanzien van de energietransitie (11% t.o.v. 7% gemiddeld).

Daarnaast zien we ook differentiatie naar opleidingsniveau: **laag en middelbaar opgeleiden** geven relatief vaak aan neutraal te staan ten aanzien van de energietransitie (respectievelijk 39% en 36% tegenover 18% bij respondenten met een hoge opleiding).

Hoog opgeleiden geven relatief vaak aan zeer positief ten aanzien van de energietransitie te staan (33% tegenover 14% bij zowel laag als middelbaar opgeleiden).

2.2 Bekendheid met de REKS

Figuur 2. Vraag 6: Heb je [voordat je met deze vragenlijst startte] wel eens iets gehoord over de Regionale Energie- en Klimaatstrategie (REKS)? Eén antwoord mogelijk. (N = 2.149 / %)

Tabel 1. Vraag 7: Op welke manier ben je aan informatie gekomen over de REKS? Meerdere antwoorden mogelijk. * (N = 929).

	%
Mijn gemeente	27
Televisie, krant of radio	26
Mensen in mijn omgeving	24
Sociale media	23
Anders	13
Via mijn werk (beroepsmatig)	12
De website van Regio Hart van Brabant	12
De REKS-nieuwsbrief	4

*Deze vraag is enkel gesteld aan respondenten die 'ja' hebben geantwoord bij vraag 6.

Bekendheid met de REKS

13% van de respondenten geeft aan op de hoogte te zijn van het proces en de inhoud van de REKS. Ongeveer een kwart geeft aan wel eens van de REKS gehoord te hebben, maar zegt geen zicht te hebben op het proces en/of de inhoud (27%). Iets minder dan twee derde van de respondenten uit Hart van Brabant is niet op de hoogte van de REKS (60%). Dat deze respondenten niet op de hoogte zijn van het REKS proces of van de inhoud, wil niet zeggen dat zij op dit moment ook geen mening hebben over de energietransitie. Wel is het waarschijnlijk dat ze op onderdelen van de concept-REKS hun mening nog moeten vormen.

Een minderheid van 13% van de respondenten is op een andere wijze dan de aangegeven opties aan informatie gekomen over de REKS. Deze mensen hebben vooral aangegeven dat zij over de REKS hoorden via de energiecoöperatie, internet of de ZLTO.

Verschillen tussen leeftijds- en opleidingsgroepen

In bijlage B zijn de uitsplitsingen naar leeftijds- en opleidingsgroepen te vinden. Met name jongeren zijn vaker dan gemiddeld niet op de hoogte van de REKS (74% t.o.v. 60% gemiddeld).

Verder zien we vooral differentiatie naar opleidingsniveau: 69% van de respondenten met een **laag opleidingsniveau** en 65% van de respondenten met een **middelbaar opleidingsniveau** is niet op de hoogte van de REKS (tegenover 46% van de respondenten met een **hoog opleidingsniveau**). Respondenten met een hoog opleidingsniveau geven ook vaker dan gemiddeld aan bekend te zijn met het proces en de inhoud van de REKS (25% t.o.v. 5% van de respondenten met een lage opleiding).

3 Klimaatadaptie

Het thema ‘Klimaatadaptie’ wordt meegenomen in de REKS van Hart van Brabant. Regio Hart van Brabant onderzoekt hoe om te gaan met de effecten van klimaatverandering, zoals langere en hetere zomers en hevigere neerslag. We hebben de inwoners van de regio gevraagd hoe zij aankijken tegen de verandering van het klimaat en de daarmee gepaard gaande veranderingen aan de omgeving.

3.1 Klimaatverandering

Tabel 2. Vraag 8: Hoe kijk je naar de verandering van het klimaat en de aanpassingen die we hierdoor aan onze omgeving moeten doen? (%).

	N	(Helemaal) eens	Neutraal	(Helemaal) oneens
Ik maak mij zorgen over klimaatverandering en de gevolgen voor mijn leefomgeving.	2.121	73	17	10
Ik maak mij zorgen om overstromingen in mijn omgeving.	2.063	19	30	52
Ik maak mij zorgen om wateroverlast in mijn omgeving, bijvoorbeeld bij hevige regen.	2.104	39	27	34
Ik maak mij zorgen om droogte in mijn omgeving.	2.122	68	18	14
Ik maak mij zorgen om hitte in mijn omgeving.	2.119	60	25	15
Ik vind dat de aanleg van wind- en zonneparken gecombineerd moet worden met het aanpassen van de omgeving aan het veranderende klimaat.	2.028	68	20	12

Klimaatverandering

We zien dat bijna driekwart van de respondenten aangeeft zich zorgen te maken over de klimaatverandering en de gevolgen daarvan voor hun leefomgeving (71%). Ruim twee derde van de inwoners (66%) maakt zich zorgen over de droogte in hun omgevingen 60% over hitte. Respondenten maken zich minder zorgen over wateroverlast (39%) en overstromingen in hun omgeving (18%).

Van de respondenten vindt 68% dat de aanleg van wind- en zonneparken gecombineerd moet worden met het aanpassen van de omgeving aan het veranderende klimaat.

In een open tekstvak konden de respondenten bij deze vraag een toelichting geven. Ruim 500 respondenten hebben van deze mogelijkheid gebruikgemaakt. We zien een grote diversiteit aan toelichtingen:¹¹

- “Maatregelen nu nodig om op tijd de transitie te doorlopen. Wachten met acties verstoren de aandacht en betrokkenheid.”
- “Vanuit het waterschap de Dommel bestaan er grote zorgen over de toenemende verdroging en inklinking van de bodem door te weinig neerslag. Dat zie je ook door het toenemend aantal dode bomen. Dat is ook het gevolg van de alsmaar

¹¹ Een volledig overzicht van alle gegeven antwoorden is te vinden in de separaat geleverde bijlage.

oplopende temperatuur. Dat zie je in de binnen stad van Tilburg. Daar ontstaan zomers gewoon hitte eilanden. Een goede oplossing is de vergroening van de binnen stad. Veel bomen planten en groene daken.”

- *“Klimaatverandering is een feit en geen discussie meer. Grondig en degelijk onderzoek is van belang en daarbij vooral actie! Daarbij gaat dit onderwerp hand in hand met een algemene bredere visie in aanpassingen betreft levensstijl.”*
- *“Probeer alstublieft zoveel mogelijk zonneparken op bestaande bebouwing te leggen. En bij nieuwe bebouwing verplichten energieneutraal te zijn. Zonnepanelen op daken van stations. Distributiecentra en andere grote bebouwing. Langs taluds van wegen en aan geluidswallen. NIET op goede landbouwgronden”*

3.2 Klimaatadaptie

Tabel 3. Vraag 9: Er zijn verschillende manieren om onze omgeving aan te passen aan het veranderende klimaat. Wat vind je dan geschikte opties om naar te kijken? Maximaal 3 antwoorden mogelijk. (N = 2.108)

	%
(Regen)water vasthouden om droogte te voorkomen.	74
Steden en dorpen vergroenen om hitte in de bebouwing te voorkomen.	68
Nieuw bos aanplanten.	41
Meer inzetten op duurzame landbouw.	30
De samenstelling van de bodem aanpassen, zodat het (meer) CO2 kan vasthouden.	21
Naaldbos vervangen door loofbos, dat meer CO2 kan vasthouden.	13
Langs randen van steden en dorpen plekken maken die koeler zijn.	7
Anders	4
Dat weet ik niet / geen mening	4
Geen van bovenstaande	1

Klimaatadaptie

Als we kijken naar wat de respondenten geschikte opties vinden om naar te kijken als het gaat om het aanpassen van de omgeving aan het veranderende klimaat, dan zien we dat 74% van de respondenten wil kijken naar opties om regenwater vast te houden om droogte te voorkomen. Ook vergroening van steden en dorpen wordt gezien als een geschikte optie (68%). Het maken van koelere plekken langs de randen van steden en dorpen (7%) en het vervangen van naaldbossen door loofbossen omdat die meer CO2 kunnen vasthouden (13%) zijn voor de respondenten minder geschikte opties om naar te kijken als het gaat om klimaatadaptatie.

In de concept-REKS van regio Hart van Brabant gaat speciaal aandacht uit naar klimaatadaptatie. Door het uitvoeren van een stresstest zijn kwetsbaarheden op de volgende vier klimaatthema's in kaart gebracht: wateroverlast, droogte, hitte en overstromingen. Aan de hand hiervan zijn vervolgens 6 gebiedsopgaven geformuleerd met hierin klimaatadaptatiemaatregelen die gekoppeld kunnen worden aan

energietransitie. Deze maatregelen zijn (onder meer): herstel van de humusrijke bodem, creëren van koeltegebieden en hitteschilden, omvormen van naaldbos naar loofbos en aanplant van nieuw (loofbos).¹² We zien in tabel 3 dat de respondenten vooral een voorkeur hebben voor het vasthouden van regenwater (door middel van bodemherstel), het vergroenen van steden en dorpen en het aanplanten van nieuw bos (waardoor koeltegebieden ontstaan).

Ruim 100 respondenten hebben een andere optie aangegeven die zij willen toepassen om de omgeving aan te passen aan het veranderende klimaat. Veelgenoemd zijn: meer bewustzijn bij burgers creëren, de wereldbevolking niet verder laten groeien, aanpassing van de agrarische sector of (nogmaals) het vergroenen van de gebouwde omgeving.

- *“Bewustwording bij burgers. Duurzamer leven, mensen moet zelf ook in actie komen.”*
- *“Minder intensieve veeteelt.”*
- *“Minder mensen op de aarde, klinkt hard maar is beste oplossing. Alle vervuilende industrie in NL is verdwenen naar ontwikkelingslanden, zodat wij de rotzooi niet meer hebben. Het is gewoon het probleem verplaatsen met als gevolg dat in die landen de leefomgeving en milieu wordt belast.”*
- *“Minder tegels/bestrating in tuinen.”*

---

¹² Concept-bod REKS, p. 63-66.

4 Duurzame energie en besparen

Onder het thema ‘Duurzame energie en besparen’ komen vragen aan bod over de criteria die van belang zijn voor (toekomstige) keuzes op het gebied van schone energie, over wie het voortouw zou moeten nemen in die keuzes en waar de prioriteiten van de overheid zouden moeten liggen.

4.1 Duurzame energie

Tabel 4. Vraag 12: In de REKS willen we energie in de toekomst graag zo duurzaam mogelijk opwekken. Daarbij kunnen we verschillende keuzes maken. Wat vind jij het belangrijkste? Maximaal 3 antwoorden mogelijk. (N = 2.022)

	%
We kiezen voor de mogelijkheden die bijdragen aan een betaalbare energietransitie voor iedereen.	57
We gebruiken zo veel mogelijk ruimte die ‘over’ is, dus ruimte die nu niet echt een functie heeft (denk aan oude stortplaatsen, reststroken langs infrastructuur en leegstand op bedrijventerreinen).	46
We kiezen altijd voor de duurzame optie die de meeste energie oplevert.	31
We kiezen voor de mogelijkheden die mensen in de regio het meest passend vinden.	31
De financiële opbrengsten worden voor een deel gebruikt om te investeren in een fijne omgeving om te wonen.	28
We kiezen voor de mogelijkheden die het beste passen bij het elektriciteitsnetwerk dat we nu hebben.	23
We proberen de opwek van wind- en zonne-energie te combineren met 'nieuwe landschappen', bijvoorbeeld met windturbine bij nieuwe bossen, of zonnevelden in recreatiegebieden.	22

Criteria duurzame energie

Respondenten uit Hart van Brabant vinden het van belang dat de mogelijkheden op het gebied van duurzame energie bijdragen aan een betaalbare energietransitie voor iedereen (57% kiest dit als belangrijk criterium). Iets minder dan de helft van de respondenten geeft aan dat er zoveel mogelijk gebruik moet worden gemaakt van ruimte die ‘over’ is, dus ruimte die nu nauwelijks tot geen functie heeft (46%). Het combineren van wind- en zonne-energie met nieuwe bossen of zonnevelden in recreatiegebieden wordt het minst vaak door mensen als belangrijk aangemerkt (22%).

In de concept-REKS van regio Hart van Brabant lezen we dat vier elementen een belangrijke rol gespeeld hebben bij het opstellen ervan. Zo moet er aandacht zijn voor de kwaliteit van de fysieke leefomgeving, wordt er gestreefd naar maatschappelijk en bestuurlijk draagvlak, is het van belang dat gemaakte keuzes energiesysteemefficiëntie nastreven en moet het bijdragen aan de (kwantitatieve) doelen van de REKS.¹³ We zien in bovenstaande vraag dat deze elementen deels ook belangrijk gevonden worden door de respondenten. Zo lezen we dat respondenten graag zien dat de restruimte goed gebruikt wordt en is er in die zin aandacht voor de fysieke leefomgeving. Respondenten zijn

¹³ Concept-bod REKS, p. 12.

echter minder enthousiast over het combineren van nieuwe landschappen met de opwek van zonne- en windenergie.

Een ander belangrijk element van de concept-REKS is dat er gestreefd wordt naar energiesysteemefficiëntie. Als we dit leggen naast de keuze om aan te sluiten bij wat het op dit moment het beste past bij het huidige elektriciteitsnetwerk, dan zien we dat respondenten dit niet het belangrijkste vinden.

We zien dat respondenten vooral een betaalbare energietransitie voor iedereen willen. Dit komt zodanig als element nog niet terug in de concept-REKS.

Tabel 5. Vraag 10: In de REKS hebben we de ambitie om het besparen van energie te versnellen. Wie vind je dat daarin het voortouw moet nemen? Eén antwoord mogelijk. Uitgesplitst naar **woningeigenaren en huurders** (%).

	Koopwoning	Huurwoning	Anders	Gemiddeld REKS-HvB
<i>N</i>	1.722	339	30	2.091
De overheid (zij moet geld beschikbaar stellen om huizen te isoleren).	59	66	47	60
Alle huiseigenaren dragen hierin eigen verantwoordelijkheid (zij kunnen dit doen of niet, en eventueel gebruik maken van een duurzaamheidslening).	27	18	33	25
Deze ontwikkeling gaat vanzelf, extra tijd en geld van de overheid is niet nodig.	6	8	6	7
Anders	8	8	14	8

Tabel 6. Vraag 11: Waar moet de overheid prioriteit aan geven als het gaat om energiebesparing? Maximaal 2 antwoorden mogelijk. Uitgesplitst naar **woningeigenaren en huurders** (%).

	Koopwoning	Huurwoning	Anders	Gemiddeld REKS-HvB
<i>N</i>	1.707	334	30	2.071
Verlenen van subsidies voor energiebesparende maatregelen.	63	69	61	65
Advies geven over de mogelijkheden tot aanpassing in en rond de woning.	37	29	51	36
Organiseren van collectieve acties (zoals het gezamenlijk inkopen van ledverlichting).	34	32	35	34
Geven van een lening voor energiebesparende maatregelen.	22	18	2	21
Verplicht stellen van energiebesparende maatregelen.	15	18	10	16
Anders	5	4	10	5

Prioriteiten overheid

Ruim de helft van de respondenten (60%) vinden dat de overheid het voortouw moet nemen om het besparen van energie te versnellen. Een kwart van hen (25%) vindt dat huiseigenaren het voortouw moeten nemen en een klein deel (7%) vindt dat de ontwikkeling vanzelf gaat, zonder dat inzet van bijvoorbeeld gemeenten nodig is. Vooral huurders vinden relatief vaak dat de overheid aan zet is als het gaat om het versnellen

van energiebesparing. Eigenaren van koopwoningen vinden vaker dan huurders dat huiseigenaren hierin zelf hun verantwoordelijkheid moeten nemen.

Als het dan gaat over het type stimuleringsmaatregelen, dan vindt twee derde dat de overheid voornamelijk dient te focussen op het verlenen van subsidies voor energiebesparende maatregelen (65%). Verder vindt ruim een derde dat de overheid advies moet geven over de mogelijkheden van woningaanpassing (36%) of collectieve acties dient te helpen organiseren of (34%). Respondenten kiezen liever niet voor een lening (21% heeft dit als voorkeur) en ook het verplichten van maatregelen vinden de respondenten niet aantrekkelijk (16%).

Bij de optie 'anders' konden respondenten een toelichting geven. Bij deze gegeven toelichtingen zien we dat zij vooral vinden dat iedereen hier zijn eigen rol in moet spelen. Het is een gedeelde verantwoordelijkheid voor overheid en burgers.

- *“Dat zullen we met elkaar moeten doen. Consumenten mogen ook wat kritischer worden hierin denk ik, en de overheid zou daar meer regels voor kunnen maken. De meeste mensen zien de ernst van de situatie niet in, dus je zult ook van bovenaf dingen moeten opleggen. Aan de bouwsector, producenten, consumenten... Daarnaast (als overheid) zorgen dat het ook allemaal financieel haalbaar is, maar dat hoeft natuurlijk niet altijd in de vorm van subsidies.”*

Respondenten die 'anders' hebben ingevuld bij de vraag waaraan de overheid prioriteiten moet geven als het gaat om energiebesparing, hebben een flink aantal andere prioriteiten genoemd: de grootverbruikers/industrie meer laten betalen, de eisen voor nieuwbouw verscherpen voor zowel particulieren als bedrijfsgebouwen, meer voorlichting aan inwoners over hoe ze energie kunnen besparen. We lezen onder meer:

- *“Via bouwverordening eisen stellen aan energieverbruik.”*
- *“Extra belasting voor grootverbruikers.”*
- *“Voorlichting over alternatieve energieopwekking, die mensen zelf kunnen toepassen (naast wind- en zonneparken).”*

5 Zonne-energie

Het thema ‘zonne-energie’ bevat vragen omtrent het aanleggen van zonneparken, aan welke locaties geven respondenten dan de voorkeur? En welke locaties zien zij het minst zitten?

5.1 Aanleggen zonneparken

De respondenten hebben vijf afbeeldingen voorgelegd gekregen over de wijze waarop zonneparken aangelegd kunnen worden. Vervolgens is hen gevraagd welke twee varianten hen het meest aanspreken en welke variant hen het minst aanspreekt.

Tabel 7. Vraag 13/14: Binnen de REKS hebben we gezegd dat we geen zonneparken willen in het Natuurnetwerk Brabant en in beekdalen, maar er zijn ook nog veel andere mogelijkheden. Hieronder zie je een aantal varianten die in Hart van Brabant wél mogelijk zijn. Welke variant(en) spreekt / spreken jou het meest aan? Maximaal 2 antwoorden mogelijk. (N = 2.004) – percentage in groen. En welke variant spreekt je het minst aan? Eén antwoord mogelijk. (N = 1.997) – percentage in oranje.

Zonneparken in combinatie met windturbines.

Voorkeur
24%

Minste
voorkeur
25%

Zonneparken in recreatiegebieden en op open water, zoals meren.

Voorkeur
13%

Minste
voorkeur
25%

Zonneparken in combinatie met nieuwe natuur, in combinatie met het aanpassen van de omgeving aan de gevolgen van klimaatverandering (enorme regenval in korte tijd, langere tijd van grote droogte).

Voorkeur
19%

Minste
voorkeur
24%

Anders	
Voorkeur 11%	Minste voorkeur 5%

Voorkeur voor varianten zonneparken

Bijna twee derde van de respondenten geeft de voorkeur aan een zonnepark in knooppunten, op restruimtes langs (snel)wegen of spoorwegen (65%). Voor 9% van de respondenten is dit de minst acceptabele variant. Ook geeft 34% van de respondenten de voorkeur aan kleinere zonneparken aan randen van woonkernen en industrie. Voor 12% van de respondenten is dit de minst acceptabele variant. Een kwart van de respondenten (24%) geeft de voorkeur aan de combinatie van zonneparken met windturbines. Opvallend is dat dit voor een even groot deel (25%) de minst aantrekkelijke variant is.

We zien dus dat respondenten zonneparken het liefst in de restruimte of (in mindere mate) aan de rand van dorpen en steden zien. Hier lijkt ook weinig weerstand tegen te bestaan. Mensen zijn weinig enthousiast voor opties die in de richting gaan van meervoudig ruimtegebruik (zonneparken gecombineerd met recreatie) of het vormgeven van nieuwe landschappen.

In de concept-REKS lezen we over de voorkeur om te streven naar zuinig en meervoudig ruimtegebruik.¹⁴ Hierin wordt gesproken van de zonneladder, die vier treden telt. Op trede 4 (daken, gevels, rijksinfrastructuur) kunnen zonnepanelen gemakkelijker geplaatst worden dan op trede 3 enzovoorts. Op trede 1 (Natuurnetwerk Brabant en verbrede beekdalen) mogen vanuit deze zonneladder nooit zonnepanelen geplaatst worden.¹⁵

Er zijn drie varianten die alle drie ongeveer even vaak als minst aantrekkelijke optie naar voren komen. Zoals we al zagen is dit het geval bij de combinatie van zonneparken met windturbines (25% vindt dit de minst aantrekkelijke variant). Dit geldt echter ook voor zonneparken in recreatiegebieden en op open water, zoals meren (25%) en voor zonneparken in combinatie met nieuwe natuur, in combinatie met het aanpassen van de omgeving aan de gevolgen van klimaatverandering (24%).

Respondenten konden bij deze vragen over varianten voor zonneparken ook 'anders' invullen. Dat heeft 1 op de 10 (meeste voorkeur) en 1 op de 20 (minste voorkeur) gedaan. Deze respondenten zien graag dat zonnepanelen uitsluitend op de daken van huizen en bedrijven worden geplaatst. Ze kunnen zich eigenlijk in geen van de opties vinden. Daarnaast kunnen de zonneparken ook komen in ruimte die nu niet gebruikt wordt om te wonen, te recreëren of als landbouwgrond, zoals geluidswallen, industriegebieden et cetera.

¹⁴ Concept-bod REKS, p. 31

¹⁵ Idem, p. 32-35.

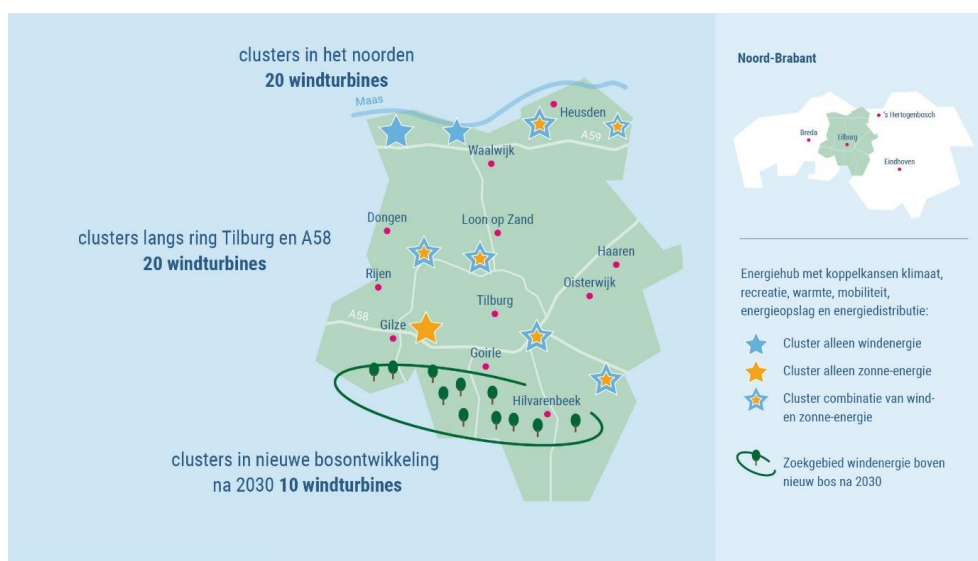
Zo lezen we bijvoorbeeld:

- *“Daken zijn ideaal voor zonnepanelen! Geen zonneweides of plassen bedekken!”*
- *“Op de grote daken van magazijnen/fabrieken enz. Worden verder niet gebruikt en is ruimte genoeg. Hiervan heeft dus niemand last en levert veel op.”*
- *“Geen zonneparken, deze nemen veel natuur-ruimte in, waar nu allerlei dieren leven en planten groeien. Met zonneparken maak je natuur kapot, terwijl er nog genoeg platte daken zijn waar zonnepanelen op geplaatst kunnen worden.”*

6 Windenergie

Naast zonne-energie is ook windenergie een belangrijk thema binnen de concept REKS Hart van Brabant. Regio Hart van Brabant zet in op 40 windturbines, bovenop de windturbines die er nu staan. Het streven is om daar na 2030 nog zo'n 10 windturbines aan toe te voegen. Dit hoofdstuk gaat in op de wijze waarop de inwoners van Hart van Brabant aankijken tegen windenergie in de regio, het plaatsen van windturbines en de verschillende gebieden waar zoekgebieden voor wind in de concept REKS Hart van Brabant zijn aangewezen.

6.1 Zoekgebieden

Tabel 8. Vraag 15: Geef aan in hoeverre je het eens of oneens bent met de volgende stellingen. Als je wilt, kun je per stelling een toelichting geven. Let wel op dat het om zoekgebieden gaat, niet om de precieze plekken waar de sterren in de kaart zijn geplaatst. (%)

	N	(Helemaal) eens	Neutraal	(Helemaal) oneens	Weet niet/ geen mening
A. Ik vind het zoekgebied in het noorden van de regio een geschikt zoekgebied.	1.956	14	25	42	20
B. Ik vind het zoekgebied langs de ring van Tilburg een geschikt zoekgebied.	1.947	21	26	38	16
C. Ik vind het zoekgebied langs de A58 tussen Tilburg en Eindhoven een geschikt zoekgebied.	1.945	13	22	52	13
D. Ik vind de zoekgebieden rondom Goirle en Hilvarenbeek geschikte locaties.*	1.937	32	23	29	16

*Toelichtingstekst bij stelling 15D: "Op dit moment kan het elektriciteitsnetwerk in het zuiden van de regio (rondom Hilvarenbeek en Goirle) nog geen grootschalige windenergie aan. Als na 2030 het netwerk op orde is, kunnen we 10 windturbines plaatsen boven nieuw te ontwikkelen loofbos en landgoederen. We passen het gebied dan gelijk aan klimaatverandering aan."

Zoekgebieden windenergie

In de concept-REKS lezen we dat tot 2017 wat windenergie betreft in totaal 14 windturbines (7 in Tilburg, 2 in Oisterwijk en 5 in Waalwijk) zijn gerealiseerd. Daarnaast zijn er nog (burger)initiatieven voor nog 8 windturbines (4 Spinderwind/Tilburg, 4 op bedrijventerreinen in Tilburg en Waalwijk).¹⁶ Om aan de verwachte opwek te voldoen in 2030 zijn er nog meer windturbines nodig (het aantal hangt af van de hoogte).

We zien dat de respondenten de vier zoekgebieden voor windenergie alle vier niet bijzonder geschikt vinden. Het meest geschikt als zoekgebied vinden zij de locaties tussen Goirle en Hilvarenbeek (32% staat hier positief tegenover, een bijna even groot deel 29% staat hier niet positief tegenover). Het minst vaak vinden de respondenten het zoekgebied langs de A58 tussen Eindhoven en Tilburg een geschikt gebied (52% vindt dit een ongeschikt zoekgebied, 13% vindt dit wel een geschikt zoekgebied). We zien eveneens dat bij alle zoekgebieden circa een kwart van de respondenten heeft aangegeven dat ze er neutraal tegenover staan. Ook valt op dat een deel van de respondenten geen mening heeft of het niet weet.

Respondenten konden bij de zoekgebieden in een open invulveld een toelichting geven. In de reacties bij vraag 15a (over windturbines in het noorden van de regio) lezen we onder voorstanders het zij dit een open gebied vinden waar relatief weinig mensen wonen en waar ze langs het water of de A59 gezet kunnen worden. Wel merken sommige mensen op dat het belangrijk is dat de inwoners van dat gebied wél gecompenseerd moeten worden indien er windturbines komen. Tegenstanders van deze locatie vinden de windturbines landschapsvervuiling, maken zich er zorgen over dat vogels tegen de windturbines aan kunnen vliegen of geven aan dat ze zelf daar wonen en geen windturbines willen.

Ook het gebied langs de ring van Tilburg (vraag 15b) kent voor en tegenstanders. Voorstanders van deze plek voor windturbines vinden dat de rust niet wordt verstoord omdat er toch al veel auto's rijden, er veel loze ruimte is langs de snelweg en dat er al veel industrie is zodat ze daar mooi bijgeplaatst kunnen worden. Tegenstanders van windturbines langs de ring van Tilburg geven aan dat ze überhaupt tegen windturbines zijn, dat er teveel mensen last van gaan hebben en dat de windsnelheid te laag zal zijn om voldoende stroom op te leveren.

De respondenten die langs de A58 tussen Eindhoven en Tilburg (vraag 15c) geschikt vinden geven aan dat met windturbines langs een snelweg de landschapsvervuiling beperkt blijft, dat er daar al een aantal staan en dat dit dus best uitgebreid kan worden en dat er minder mensen wonen die er last van hebben. Tegenstanders van dit zoekgebied willen geen extra windturbines omdat die er nu al staan, vinden het niet mooi en willen geen windenergie.

De reden waarom respondenten het zoekgebied tussen Goirle en Hilvarenbeek (vraag 15d) geschikt vinden is dat het een mooie manier is om een combinatie met nieuwe

¹⁶ Concept-bod REKS, p. 20.

natuur/nieuw bos te maken. Verder geeft een deel aan dat ze toch ergens moeten komen en dat hier weinig mensen wonen. Tegenstanders brengen juist in dat het bos hier ongerept moet blijven en dat er nog wat natuur moet overblijven voor recreatie. Een aantal voor- en tegenstanders zou het goed vinden dat er wat dit deel van de regio betreft samengewerkt wordt met België.

Bij elk van de vier opties valt het op dat een flink deel van de respondenten die de moeite hebben genomen om een toelichting te schrijven aangeeft dat ze neutraal hierin staan of dat ze geen mening hebben. Respondenten geven vooral aan dat zij het desbetreffende zoekgebied niet kennen omdat ze daar niet wonen. Ook is een aantal mensen voorstander van windenergie en vindt dat elk zoekgebied voor- en nadelen kent, maar dat de windturbines hard nodig zijn. Tenslotte zien we in reacties terug dat respondenten aangeven te weinig kennis hierover te hebben om hier een mening over te geven.

6.2 Windenergie in de regio

Tabel 9. Vraag 16: Windturbines kunnen op verschillende manieren geplaatst worden. Welke opstelling heeft jouw voorkeur? (N = 1.928).

	%
Windturbines in lijnen (bijvoorbeeld langs water of snelwegen). 	47
Windturbines in groepjes bij elkaar (clusters, bijvoorbeeld in landelijk gebied of bij bedrijventerreinen). 	15
Windturbines verspreid over de regio waar ze het best passen (hagelslag). 	10
Ik sta sowieso negatief ten opzichte van windenergie, ongeacht hoe windturbines geplaatst worden.	18
Dat weet ik niet / geen mening.	10

Het plaatsen van windturbines

Als we kijken naar het plaatsen van windturbines, dan zien we dat bijna de helft van de respondenten (47%) graag zou zien dat ze in lijnen worden neergezet, bijvoorbeeld langs snelwegen of waterwegen. Een veel kleiner aantal ziet windturbines het liefst in clusters bij elkaar (15%) of verspreid over de regio waar ze het best passen (10%). Ongeveer één op de zes respondenten geeft aan dat zij sowieso negatief staan ten opzichte van windenergie, ongeacht waar de windturbines worden geplaatst (18%).

In de concept-REKS lezen we dat bij het maken van keuzes voor windlocaties twee ruimtelijke principes gelden: zonerings (waarbij Hart van Brabant in drie zones is ingedeeld waarbij de gebiedsspecifieke karakteristieken van het landschap leidend zijn – deze zones staan vast) en clustering waarbij windturbines in clusters bij elkaar worden geplaatst.

In de zuidelijke zone kan de energietransitie gekoppeld worden aan de omvorming van een klimaat-robust landschap. Grotere Natura2000 gebieden sowieso worden uitgesloten van windenergie. De zone in het noorden van de regio met laaggelegen open polders en een open rivierenlandschap is volgens de concept-REKS zeer geschikt voor windenergie.¹⁷

Zoals we hierboven zagen is het clusteren van windturbines één van de twee ruimtelijke principes in de concept-REKS. Door te clusteren wordt de visuele impact op de omgeving verminderd. Een andere reden om te clusteren is dat dit garandeert dat de gebieden tussen clusters van windturbines gevrijwaard zijn van windenergie en dat hier dan volop ingezet kan worden op de landschappelijke kwaliteiten.¹⁸ Dit clusteren van windturbines heeft voor 15% van de respondenten de voorkeur.

Tabel 10. Vraag 17: In de regio Hart van Brabant hebben we een aantal locaties waar nu al windturbines staan, maar kijken we ook naar nieuwe gebieden. Wat heeft hierbij jouw voorkeur? (N=1.923).

	%
Ik zou graag willen dat de regio volop inzet op windenergie in bestaande gebieden en ook nieuwe gebieden hiervoor aanwijst in mijn regio.	28
Ik vind het goed dat er alleen nieuwe windturbines geplaatst worden in al bestaande gebieden voor windenergie.	26
Ik sta sowieso negatief ten opzichte van windenergie, ongeacht waar windturbines geplaatst worden.	17
Dat weet ik niet / geen mening.	15
Ik vind dat er in de bestaande gebieden al voldoende windturbines staan en dat voor meer windturbines nieuwe gebieden aangewezen moeten worden.	14

¹⁷ Concept-bod REKS, p. 25-26.

¹⁸ Idem, p. 26

Ruim een kwart van de respondenten zou graag willen dat regio Hart van Brabant volop inzet op windenergie in bestaande gebieden en ook nieuwe gebieden hiervoor aanwijst in de regio (28%). Een bijna even groot deel vindt dat nieuwe windturbines alleen geplaatst mogen worden in al bestaande gebieden voor windenergie (26%). Een kleiner deel van de respondenten vindt dat er in de bestaande gebieden voor windenergie al voldoende windturbines staan en dat er nieuwe gebieden aangewezen moeten worden voor nieuwe windturbines (14%).

Ook bij deze vraag zien we dat één zesde van de respondenten sowieso negatief staat ten opzichte van windenergie, ongeacht waar de windturbines geplaatst worden (17%).

7 Van het aardgas af

Aardgas is voor veel huishoudens nu nog een vanzelfsprekende keuze voor het verwarmen van de woning en koken. Daar komt de komende jaren geleidelijk verandering in. We hebben inwoners gevraagd hoe zij aankijken tegen de overstap van aardgas naar andere warmtebronnen en welke alternatieven hun voorkeur hebben.

7.1 Houding ten opzichte van aardgas

Tabel 11. Vraag 18a: Hoe kijk je naar de overstap van aardgas naar een andere warmtebron voor warm water en het verwarmen van jouw woning? Uitgesplitst naar **woningeigenaren en huurders** (%).

A. Het is haalbaar dat alle woningen in 2050 van het aardgas af zijn.	N	(Helemaal) eens	Neutraal	(Helemaal) oneens	Weet niet / geen mening
Koopwoning	1.558	35	19	41	5
Huurwoning	298	36	30	22	11
Anders	29	29	24	43	4
Gemiddeld REKS-HvB	1.885	35	22	36	7

Tabel 12. Vraag 18b: Hoe kijk je naar de overstap van aardgas naar een andere warmtebron voor warm water en het verwarmen van jouw woning? Uitgesplitst naar **woningeigenaren en huurders** (%).

B. Ik maak mij zorgen dat grote energiebedrijven veel macht hebben en wat dat betekent voor mijn energierekening.	N	(Helemaal) eens	Neutraal	(Helemaal) oneens	Weet niet / geen mening
Koopwoning	1.558	66	19	12	3
Huurwoning	294	62	25	7	6
Anders	29	53	34	0	13
Gemiddeld REKS-HvB	1.881	65	21	10	4

Tabel 13. Vraag 18c: Hoe kijk je naar de overstap van aardgas naar een andere warmtebron voor warm water en het verwarmen van jouw woning? Uitgesplitst naar **woningeigenaren en huurders** (%).

C. Ik maak mij zorgen over de kosten om mijn huis aan te passen.	N	(Helemaal) eens	Neutraal	(Helemaal) oneens	Weet niet / geen mening
Koopwoning	1.525	71	14	14	1
Huurwoning	267	57	28	10	5
Anders	26	58	30	11	1
Gemiddeld REKS-HvB	1.818	67	17	13	2

Tabel 14. Vraag 18d: Hoe kijk je naar de overstap van aardgas naar een andere warmtebron voor warm water en het verwarmen van jouw woning? Uitgesplitst naar **woningeigenaren en huurders** (%).

D. Ik maak mij geen zorgen als het gaat over het verwarmen van mijn woning zonder aardgas.	N	(Helemaal) eens	Neutraal	(Helemaal) oneens	Weet niet / geen mening
Koopwoning	1.530	39	17	42	2
Huurwoning	286	41	29	25	6
Anders	29	23	28	38	12
Gemiddeld REKS-HvB	1.845	39	20	38	3

Table 15. Vraag 18e: Hoe kijk je naar de overstap van aardgas naar een andere warmtebron voor warm water en het verwarmen van jouw woning? Uitgesplitst naar **woningeigenaren en huurders** (%).

E. Ik vind het ingewikkeld dat ik niet zelf kan kiezen hoe ik mijn woning zonder aardgas ga verwarmen.	N	(Helemaal) eens	Neutraal	(Helemaal) oneens	Weet niet / geen mening
Koopwoning	1.494	50	23	22	5
Huurwoning	270	48	29	13	10
Anders	26	48	43	3	6
Gemiddeld REKS-HvB	1.790	49	25	19	6

De overstap van aardgas naar een andere warmtebron

Ongeveer een derde van de respondenten denkt dat het haalbaar is dat in 2050 alle woningen van het aardgas af zijn (35%), terwijl een vergelijkbaar percentage respondenten denkt dat dit niet haalbaar is (36%).

De respondenten zijn verdeeld als het gaat over de zorgen omtrent het verwarmen van hun huis zonder aardgas. Zo maakt 39% zich geen zorgen hierover, 20% staat hier neutraal in en 38% maakt zich wel zorgen als het gaat over het huis verwarmen zonder aardgas.

Twee derde van de respondenten (65%) maakt zich zorgen over de macht van grote bedrijven en de gevolgen die dit heeft voor hun energierekening. Ook maken mensen zich zorgen over de kosten om de eigen woning aan te passen (67% van de respondenten). Dit zien we, niet verrassend, sterker terug bij respondenten met een koopwoning in vergelijking huurders (71% van de woningeigenaren maakt zich hier zorgen over, tegenover 57% van de huurders).

Bijna de helft van de respondenten heeft behoefte aan zeggenschap: zij vinden het ingewikkeld wanneer ze zelf niet veel te kiezen hebben als het gaat om het verwarmen van de woning zonder aardgas (49% is het hier (helemaal) mee eens).

Bij deze stellingen konden respondenten een toelichting geven. We lezen dat zij vermoeden dat het een flinke klus gaat worden om van het aardgas af te gaan en sommigen geven aan dat aardgas volgens hen nog steeds de schoonste energiebron is. Daarbij maken mensen zich zorgen over de kosten die dit voor hen meebrengt en of iedereen daarin mee kan. Ook vragen ze zich af of ze überhaupt nog wel keuzevrijheid hebben als het gaat om het van het aardgas afgaan. Daarbij weten sommige respondenten naar eigen zeggen nog te weinig over mogelijkheden rondom de warmtetransitie en zouden hier graag beter over geïnformeerd worden door de overheid. Enkele reacties:

- *“Dat we van het gas afgaan is duidelijk, wanneer is minder duidelijk. De Nederlander zal flink in de portemonnee moeten tasten en dat is niet iedereen gegeven. Er ontstaat straks verschil tussen mensen die het kunnen betalen en anderen die dat niet kunnen. Daar moet wel een oplossing voor komen.”*

- “De opties om van het aardgas af te komen zijn voor mij niet duidelijk. Ik vind het een taak van de provincie en gemeente om burgers te gaan informeren over deze optie.”

7.2 Alternatieven voor aardgas

Tabel 16. Vraag 19: In hoeverre hebben onderstaande warmtebronnen jouw voorkeur? (N = 1.893/%)

	(Volledig) mijn voorkeur	Neutraal	(Totaal) niet mijn voorkeur	Weet niet / geen mening
Restwarmte uit de industrie of uit afval.	58	24	11	7
Warmte uit water (aquathermie, bijvoorbeeld via riool-, afval-, drink- en oppervlaktewater).	53	27	11	10
Warmte uit de aarde (geothermie).	51	27	14	9
Warmte uit elektriciteit.	45	28	19	7
Warmte uit biomassa*.	27	25	39	9

*Biomassa is grondstof uit planten, bomen, plantaardig afval dat je als bron voor energie kan gebruiken

Alternatieve warmtebronnen

We hebben de respondenten verschillende warmtebronnen voorgelegd: 58% heeft (volledig) de voorkeur voor restwarmte uit industrie of uit afval als warmtebron. Ook warmte uit water (53%) en warmte uit de aarde (51%) zijn voorgelegd en iets meer dan de helft van de respondenten geeft aan hier een voorkeur voor te hebben. Respondenten hebben minder de voorkeur voor warmte uit biomassa, voor 39% heeft dit (totaal) niet de voorkeur.

In de REKS is een aanzet gemaakt voor de Regionale Structuur Warmte (RSW), waarin vraag en aanbod van warmte in de regio aan elkaar gekoppeld zijn en waarin verschillende strategieën beschreven zijn voor het verduurzamen van woningen. De resultaten van de RSW dienen als input voor de gemeentelijke transitievisies Warmte. Binnen de regio Hart van Brabant is elke gemeente inmiddels gestart met het opstellen van een Transitievisie Warmte. Met de Transitievisie Warmte geven zij richting aan de aanpak van het isoleren en aardgasvrij maken van de gebouwde omgeving en welke warmtebronnen daarbij te benutten.

Al deze gemeentelijke Transitievisies Warmte zullen een gezamenlijk beeld moeten geven van de beste toepassing van verschillende warmtebronnen.¹⁹

Concluderend kunnen we op het gebied van warmte stellen dat respondenten zich met name zorgen maken om de afhankelijkheid van energiebedrijven en de energierekening, om de investeringskosten en om autonomie en zeggenschap. We zien daarbij een voorkeur voor restwarmte en warmte uit de aarde en water boven warmte uit biomassa. Voor de (haalbaarheid van) de warmtetransitie betekent dit dat individuele oplossingen de voorkeur hebben boven collectieve oplossingen (waarbij afhankelijkheid is van grote

¹⁹ Concept-bod REKS, p. 55.

warmteleveranciers en gebrek aan autonomie of keuzevrijheid). In de warmtevisies is het daarnaast van belang om aandacht te houden voor de eindgebruikerskosten.

8 Betrokken worden

Een belangrijk onderdeel van de RES-processen is dat bewoners betrokken worden bij en meegenomen worden in de totstandkoming of uitvoering van de RES'en. Dit lezen we ook terug in de concept-REKS van regio Hart van Brabant. Hierin is een apart hoofdstuk gewijd aan maatschappelijk en bestuurlijk draagvlak, waar in we onder meer lezen dat onder participatie niet alleen financiële, maar ook proces- en sociale participatie worden verstaan.²⁰

In dit hoofdstuk presenteren we de resultaten met betrekking tot betrokkenheid en participatie. Wat vinden bewoners belangrijk, waarover willen zij geïnformeerd worden of waarbij willen zij betrokken worden? En welke manier zou dan de voorkeur hebben? Ook hebben we specifiek aandacht voor de financiële participatie van bewoners.

8.1 Procesparticipatie

Tabel 17 Vraag 20: In hoeverre vind je de volgende aspecten belangrijk? (N = 1.892 / %)

	Heel belangrijk	Belangrijk	Niet belangrijk / niet onbelangrijk	Onbelangrijk	Weet niet / geen mening
A. Inwoners kunnen meedenken bij windprojecten.	35	49	10	3	4
B. Inwoners kunnen meedenken bij zonneprojecten.	33	50	11	3	3
C. Inwoners kunnen investeren in windprojecten in mijn regio en er zo geld aan verdienen.	16	36	30	10	8
D. Inwoners kunnen investeren in zonneprojecten in mijn regio en er zo geld aan verdienen.	17	37	29	9	8
E. Inwoners kunnen mede-eigenaar worden van windprojecten in mijn regio (bijv. via een energiecoöperatie).	15	35	30	11	9
F. Inwoners kunnen mede-eigenaar worden van zonneprojecten in mijn regio (bijv. via een energiecoöperatie).	17	34	29	10	10

Betrokkenheid en participatie

Respondenten vinden het met name (heel) belangrijk dat zij kunnen meedenken bij windprojecten (84%) en bij zonneprojecten (83%). Verder vindt 54% het (heel) belangrijk dat bewoners kunnen investeren in zonneprojecten in de regio en 51% dat bewoners mede-eigenaar kunnen worden van zonneprojecten in de regio. Als het gaat om windprojecten zien we vergelijkbare cijfers: 52% van de respondenten vindt het (heel) belangrijk dat bewoners kunnen investeren in windprojecten in de regio. De helft van de respondenten vindt het (heel) belangrijk dat zij mede-eigenaar kunnen worden van windprojecten in de regio.

²⁰ Concept-bod REKS, p. 68-69.

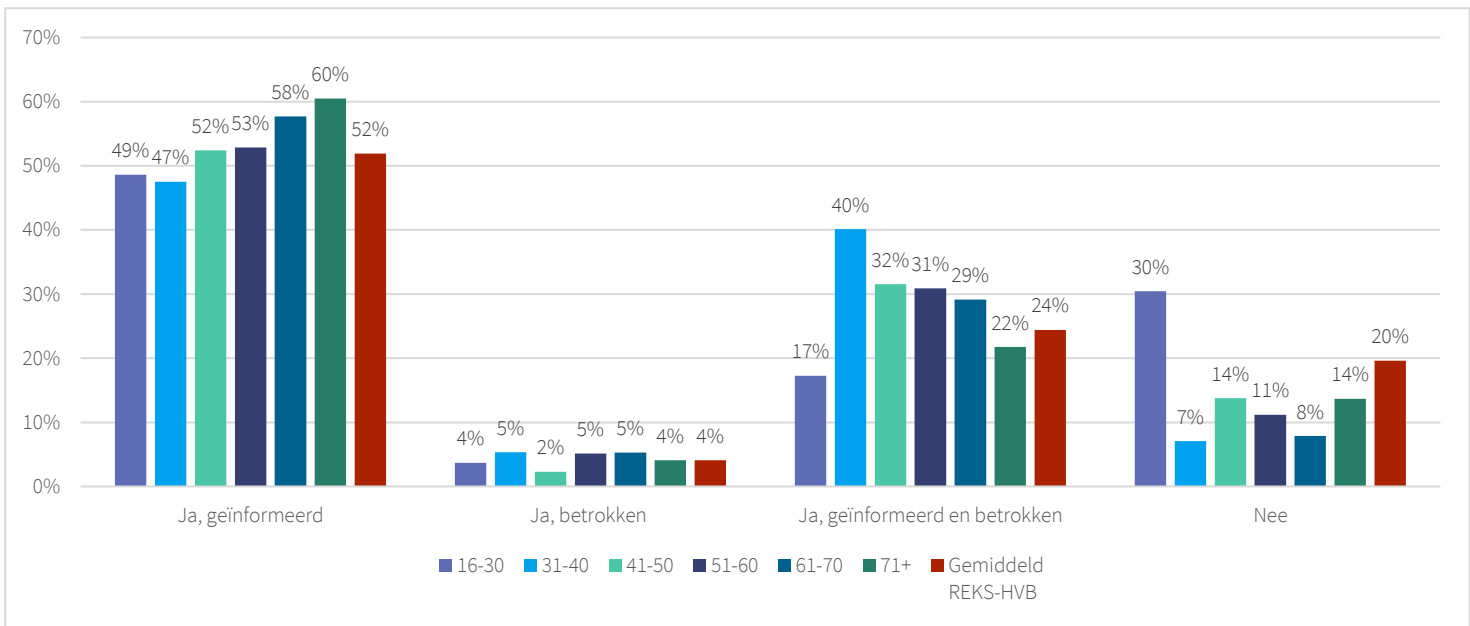
Verschillen tussen leeftijds- en opleidingsgroepen

De verschillen tussen leeftijds- en opleidingsgroepen zijn te vinden in bijlage B. We zien dat jongeren (**16 t/m 30 jaar**) relatief gezien iets minder geïnteresseerd zijn in het meedenken, investeren of mede-eigenaar worden bij wind- en zonneprojecten.

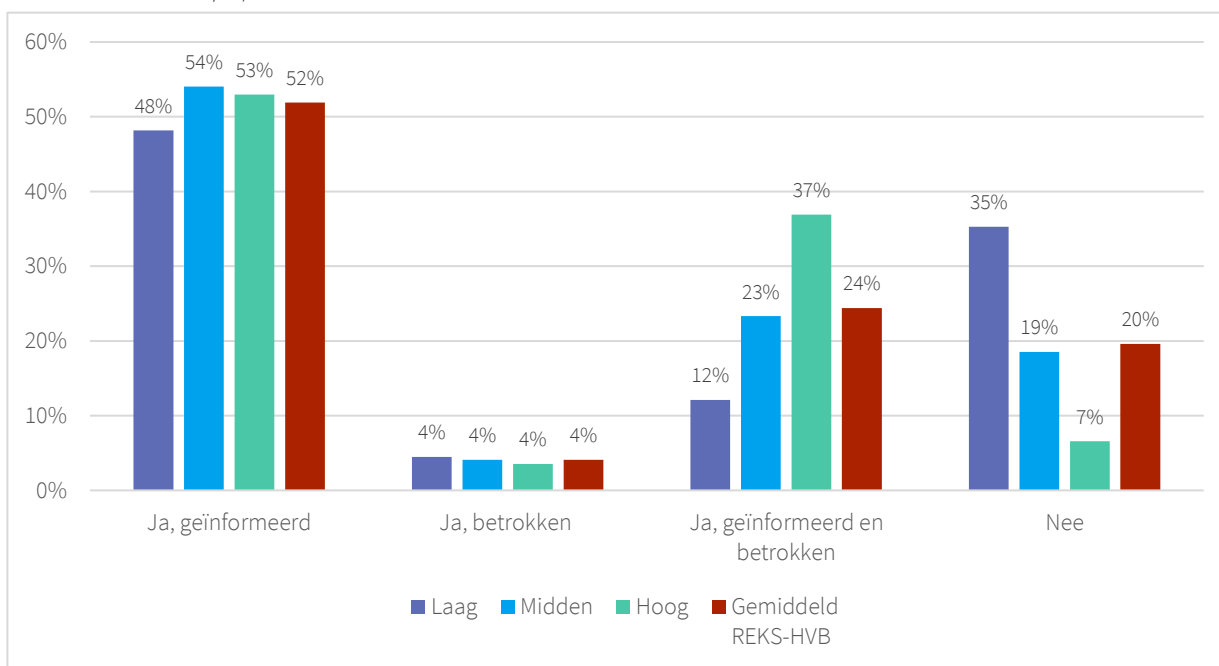
Respondenten van **31 tot en met 40 jaar** en van **41 tot en met 50 jaar** geven vaker dan gemiddeld aan dat zij investeringen in en mede-eigenaarschap bij wind- en zonneprojecten heel belangrijk vinden. Verder vinden de leeftijdsgroepen van boven de **40 jaar** het relatief vaak heel belangrijk om mee te kunnen denken bij wind- en zonneprojecten.

Over het algemeen lijken **lager opgeleiden** een wat minder sterke mening te hebben over het meedenken, mee-investeren of mede-eigenaar worden in wind- en zonneprojecten. Zij geven relatief vaak aan de stelling niet belangrijk / niet onbelangrijk te vinden, het niet te weten of geen mening te hebben. **Hoger opgeleiden** vinden alle stellingen vaker (heel) belangrijk.

Figuur 3. Vraag 25: Wil je door jouw gemeente betrokken worden bij of geïnformeerd worden over plannen rondom duurzame energie? Eén antwoord mogelijk. Uitgesplitst naar **leeftijdsgroepen** (N = 1.874 / %).

Figuur 4. Vraag 25: Wil je door jouw gemeente betrokken worden bij of geïnformeerd worden over plannen rondom duurzame energie? Eén antwoord mogelijk. Uitgesplitst naar **opleidingsgroepen** (N = 1.874 / %).

Verschillen tussen leeftijds- en opleidingsgroepen

De helft van de respondenten geeft aan door de gemeente geïnformeerd te willen worden over plannen rondom duurzame energie (52%). 4% van de respondenten geeft hierbij betrokken te willen worden. Een kwart van de respondenten wil zowel geïnformeerd als betrokken worden door de gemeente hierover (24%). Tot slot geeft een vijfde aan zowel niet betrokken als geïnformeerd te willen worden door de gemeente over de plannen omtrent duurzame energie.

Jongeren (**16 t/m 30 jaar**) geven vaker dan gemiddeld aan niet betrokken en geïnformeerd te willen worden door de gemeente (30% t.o.v. 20% gemiddeld). Respondenten van **31 tot en met 40 jaar**, **41 tot en met 50 jaar** en **51 tot en met 60 jaar** geven vaker dan gemiddeld aan zowel geïnformeerd als betrokken te willen worden door de gemeente (respectievelijk 40%, 32% en 31% t.o.v. 24% gemiddeld). Tot slot geven respondenten van **71 jaar en ouder** vaker dan gemiddeld aan geïnformeerd te willen worden door de gemeente bij de plannen rondom duurzame energie (60% t.o.v. 52% gemiddeld).

Laag opgeleide respondenten geven vaker dan gemiddeld aan niet betrokken of geïnformeerd te willen worden door de gemeente bij plannen rondom duurzame energie (35% t.o.v. 20% gemiddeld). Van de respondenten met een **hoge opleiding** geeft 37% aan zowel geïnformeerd als betrokken te willen worden (bij laag opgeleiden is dit 12%).

Geen wens om geïnformeerd of betrokken te worden

De respondenten (20%) die bij deze vraag hebben aangegeven dat ze niet verder betrokken of geïnformeerd willen worden door hun gemeente hebben we gevraagd waarom zij dit niet willen.

Zij geven aan dat ze dit niet willen omdat ze er niet mee bezig zijn of het hen niet interesseert. Sommigen vinden zichzelf hiervoor te oud. Ook geeft een deel van hen aan dat ze geen vertrouwen hebben in de gemeente/de overheid en dat burgers toch niet echt inspraak hebben. Enkele reacties:

- *“Interesseert me niet want de gemeente doet toch wat ze zelf wil.”*
- *“Als gewone burger heb je toch geen invloed.”*
- *“Ik ben te oud en heb er te weinig verstand van.”*

Tabel 18. Vraag 27: Waar wil je zeker bij betrokken worden?* Meerdere antwoorden mogelijk. (N = 1.628)

	%
Over waar windturbines komen te staan.	70
Over waar zonneparken komen te staan.	69
Over het besluitvormingsproces rondom duurzame energie van mijn gemeente.	53
Over hoe we woningen zonder aardgas kunnen verwarmen.	50
Over hoe een deel van de opbrengsten ten goede kan komen aan de omwonenden.	41
Over hoe ik zelf kan investeren in en profiteren van zonne-energie in mijn gemeente.	37
Over hoe ik zelf kan investeren in en profiteren van windenergie in mijn gemeente.	32
Over hoe een deel van de opbrengsten ten goede kan komen aan collectieve projecten (zoals cultuur, sport en leefbaarheid in de omgeving).	27
Over andere zaken.	5

*Alleen ingevuld door respondenten die bij vraag 25 'ja' hebben ingevuld.

Betrokkenheid bij plannen rondom duurzame energie

Twee derde van de respondenten die hebben aangegeven door de gemeente geïnformeerd of betrokken te willen worden, willen zeker betrokken worden bij de locatiebepaling van windturbines (70%) of van zonneparken (69%). Ook geeft de helft aan zeker betrokken te willen worden bij het besluitvormingsproces rondom duurzame energie binnen de eigen gemeente in zijn algemeenheid (53%). De helft van de respondenten wil betrokken worden bij de vraag hoe woningen zonder aardgas verwarmd kunnen worden (50%).

De respondenten konden hier aangeven dat ze over 'andere zaken' geïnformeerd willen worden. Zaken die onder meer genoemd zijn: alle zaken die betrekking hebben op de energietransitie/de REKS, hoe flora en fauna worden beschermd, over besluitvorming rondom kernenergie en over de mogelijkheden tot bezwaar maken.

Tabel 19. Vraag 28 – Op welke manier wil je graag betrokken / geïnformeerd worden? Meerdere antwoorden mogelijk. ** Uitgesplitst naar leeftijdsgroepen (N = 1.626 / %) ²¹.

	16-30	31-40	41-50	51-60	61-70	71+	Gemiddeld REKS-HvB
Via een nieuwsbrief	68	68	60	73*	67	68	68
Via websites	38	50*	51*	48*	42	31	42
Via de (lokale) krant	35	30	33	38	48*	51*	38
Via digitale vormen (bijv. via apps, social media of online platforms)	30	51*	40*	38*	25	18	32
Via bijeenkomsten (bijv. van dorps- of wijkraden)	19	40*	39*	38*	45*	29	31
Via enquêtes / vragenlijsten	21	28	27	24	20	21	22
Via persoonlijk contact	9	22*	24*	16	14	14	14
Anders	1	2	3	4	5*	4	3

**Alleen ingevuld door respondenten die bij vraag 25 'ja' hebben ingevuld.

Tabel 20. Vraag 28 – Op welke manier wil je graag betrokken / geïnformeerd worden? Meerdere antwoorden mogelijk. ** Uitgesplitst naar opleidingsgroepen (N = 1.626 / %).

	Laag	Midden	Hoog	Gemiddeld REKS-HvB
Via een nieuwsbrief	67	69	68	68
Via websites	30	41	50*	42
Via de (lokale) krant	42	37	38	38
Via digitale vormen (bijv. via apps, social media of online platforms)	20	31	42*	32
Via bijeenkomsten (bijv. van dorps- of wijkraden)	21	26	43*	31
Via enquêtes / vragenlijsten	18	22	27*	22
Via persoonlijk contact	11	13	16	14
Anders	2	3	3	3

**Alleen ingevuld door respondenten die bij vraag 25 'ja' hebben ingevuld.

Manieren van communiceren

Op de vraag op welke manier mensen graag betrokken willen worden komt een duidelijke voorkeur voor een nieuwsbrief naar voren: 68% van de respondenten geeft de voorkeur aan een nieuwsbrief. Ook scoren websites (42%), de (lokale) krant (38%), digitale vormen (32%), en bijeenkomsten (31%) relatief hoog. De voorkeur gaat het minste uit naar communicatie via persoonlijk contact (14%).

In reactie op de open vraag geeft een aantal respondenten aan dat zij graag via de energiecoöperatie hierover geïnformeerd willen worden.

Verschillen tussen leeftijds- en opleidingsgroepen

Respondenten van **31 tot en met 40 jaar** en van **41 tot en met 50 jaar** geven vaker dan gemiddeld de voorkeur aan de volgende communicatievormen: via websites (respectievelijk 50% en 51%), via digitale vormen (respectievelijk 51% en 40%), via bijeenkomsten (respectievelijk 40% en 39%) of via persoonlijk contact (respectievelijk 22% en 24%). Respondenten van **51 tot en met 60 jaar** worden vaker dan gemiddeld het

²¹ De sterretjes in de tabellen (*) verwijzen naar significante afwijkingen ten opzichte van het gemiddelde van REKS-HvB.

liefst geïnformeerd via een nieuwsbrief (73%), via websites (42%), via digitale vormen of via bijeenkomsten (beiden 38%). Respondenten van **61 tot en met 70 jaar** geven ook vaker dan gemiddeld aan de voorkeur te hebben voor communicatie via bijeenkomsten (45%). Tot slot geven zowel respondenten **van 61 tot en met 70 jaar** en van **71 jaar en ouder** de voorkeur aan de (lokale) krant (respectievelijk 48% en 51%).

Over het algemeen geven **laag opgeleiden** op de alle voorgenoemde manieren van communicatie minder vaak dan gemiddeld aan hier de voorkeur voor te hebben. Met name bij 'bijeenkomsten' (21% t.o.v. 31% gemiddeld), 'digitale vormen' (20% t.o.v. 32% gemiddeld) en 'websites' (30% t.o.v. 42%) zijn de verschillen aanzienlijk. **Hoog opgeleide** respondenten benoemen deze vormen van communicatie juist vaker dan gemiddeld.

Tabel 21 Kruistabel tussen waarbij men betrokken wil worden (vraag 27) vs. de manier van betrokken worden (vraag 28) (N = 1.626 / %).

Waarbij betrokken worden?	Manier van betrokken worden							
	Nieuws- brief	Websites	(Lokale) krant	Digitale vormen	Bijeen- komsten	Enquêtes	Persoonlijk contact	Anders
Over waar windturbines komen te staan.	69	45	38	36	33	25	16	3
Over waar zonneparken komen te staan.	68	46	39	35	34	26	16	3
Over het besluitvormingsproces rondom duurzame energie van mijn gemeente.	70	45	44	39	40	29	18	4
Over hoe we woningen zonder aardgas kunnen verwarmen.	74	45	44	35	34	27	16	3
Over hoe een deel van de opbrengsten ten goede kan komen aan de omwonenden.	72	46	44	37	37	27	19	3
Over hoe ik zelf kan investeren in en profiteren van zonne-energie in mijn gemeente.	77	49	33	39	36	22	19	2
Over hoe ik zelf kan investeren in en profiteren van windenergie in mijn gemeente.	78	49	33	41	38	23	20	2
Over hoe een deel van de opbrengsten ten goede kan komen aan collectieve projecten (zoals cultuur, sport en leefbaarheid in de omgeving).	73	55	43	43	39	27	18	4
Over andere zaken.	56	40	42	29	46	38	22	22

8.2 Financiële participatie

Tabel 22. **Vraag 21:** Hoe vind je dat de opbrengsten van een zonnepark (park met zonnepanelen in het landschap) of windpark in jouw gemeente verdeeld zouden moeten worden? Meerdere antwoorden mogelijk. (N = 1.888)

	%
Een deel van de opbrengsten is voor direct omwonenden, bijvoorbeeld voor de verduurzaming van hun huis.	44
Een deel van de opbrengsten komt ten goede aan alle inwoners van de gemeente, bijvoorbeeld door te investeren in collectieve acties voor isolatie en energiebesparing (denk aan een voetbalclub).	43
Een deel van de opbrengsten komt ten goede aan alle inwoners van de regio door middel van een fonds dat wordt opgericht van waaruit investeringen in de regio worden gedaan.	39
Alle investeerders ontvangen de opbrengsten, ook als deze niet direct in de regio wonen.	18
Dat weet ik niet.	13
De grondeigenaren ontvangen de opbrengsten.	11
Anders	5

Verdeling opbrengsten zonnepark of windpark

Van de respondenten vindt 44% dat een deel van de opbrengsten van een zonne- of windpark ten goede moeten komen aan direct omwonenden of aan alle inwoners van een gemeente (43%). 39% vindt dat de opbrengsten ten goede moeten komen aan alle inwoners van een regio door middels van een fonds dat wordt opgericht en van waaruit investeringen in de regio worden gedaan.

De meeste respondenten die hier een toelichting hebben gegeven vinden dat de opbrengsten ten goede moeten komen aan de inwoners, de investeerders (al zien we dat niet direct terug in tabel 22) of de gemeenschap. Een paar reacties springen er uit:

- *“De natuur is de enige rechthebbende.”*
- *“Ik zou graag dat overheid dit regelt en dat niet een of andere Russische eigenaar de winst pakt.”*
- *“Let op dat dit niet aan de vrije markt moet worden overgelaten. Particuliere projectontwikkelaars hebben alleen een winstdoel.”*

Table 23. **Vraag 22:** Stel, er komt in jouw omgeving een zonnepark of een windturbine. Zou je daaraan willen meedoen? Eén antwoord mogelijk (N = 1.888)

	%
Misschien, dat kan ik niet nog niet inschatten.	43
Nee, ik heb hier geen interesse in.	23
Ja, via een lokaal samenwerkingsverband of een lokale energiecoöperatie.	14
Ja, door stukjes van een zonnepark of windturbine te kopen (via aandelen, certificaten of obligaties).	13
Anders	4
Ik neem al deel in een zonnepark of windturbine.	3

Meedoen aan een zonnepark of windturbine in de omgeving

In de concept-REKS lezen we dat er gestreefd wordt naar 50% lokaal eigendom van nieuwe zonneparken en windprojecten. Hierbij wordt primair gekeken naar burgers en bedrijven uit de eigen regio, zodat die hiervan kunnen profiteren. Ook lezen we dat de financiële burgerparticipatiemodellen en de rol van energiecoöperaties nog verder worden uitgewerkt.²²

Hoewel het streven is om 50% lokaal eigendom te behalen, zien we tegelijkertijd dat 43% van de respondenten aangeeft nog niet te kunnen inschatten of zij meedoen aan een zonnepark of windturbine, mocht deze in hun omgeving geplaatst worden. 27% van de respondenten geeft aan via een lokaal samenwerkingsverband of lokale energiecoöperatie, of via aandelen, certificaten of obligaties mee te willen doen aan een zonnepark of windturbine in de omgeving. Bijna een kwart van de respondenten heeft geen interesse om hierin te participeren (23%).

Een aantal respondenten heeft hier een reactie gegeven bij 'Anders'. Ze geven aan dat ze geïnteresseerd zouden zijn, maar afhankelijk van de voorwaarden (ligging, samenwerkende partijen) hier pas over zou willen beslissen. Een aantal geeft aan dat ze geïnteresseerd zijn, maar hier geen geld voor hebben. Ten slotte zijn er nog respondenten die aangeven dat ze hierin niet geïnteresseerd zijn: *“Nee, sterker nog ik zal mij daar maximaal tegen verzetten.”*

Verschillen tussen leeftijds- en opleidingsgroepen

In bijlage B zijn de verschillen tussen leeftijds- en opleidingsgroepen te vinden. We zien dat met name **jongeren** nog lastig kunnen inschatten of zij willen deelnemen aan een zonnepark of windturbine in de regio (50% tegenover 43% gemiddeld). Respondenten van **71 jaar en ouder** geven vaker dan gemiddeld aan geen interesse in deelname te hebben (29% tegenover 23% gemiddeld).

We zien dat respondenten met een **laag opleidingsniveau** relatief vaak aangeven nog niet te kunnen inschatten of zij willen deelnemen aan een zonnepark of windturbine in de regio (52% tegenover 38% van de respondenten met een hoge opleiding). Tegelijkertijd zien we dat respondenten met een **hoog opleidingsniveau** vaker aangeven via een lokaal samenwerkingsverband / lokale energiecoöperatie te willen deelnemen

²² Concept-bod REKS, p. 42.

(20% van de respondenten met een hoge opleiding tegenover 8% van de respondenten met een lage opleiding) of door stukjes van een zonnepark of windturbine te kopen (17% tegenover 7% van de respondenten met een lage opleiding).

Tabel 24. Vraag 23: Stel, je overweegt om deel te nemen aan een project op het gebied van duurzame energie bij jou in de gemeente. Wat heeft dan je voorkeur en waarom?* Eén antwoord mogelijk (N = 1.446)

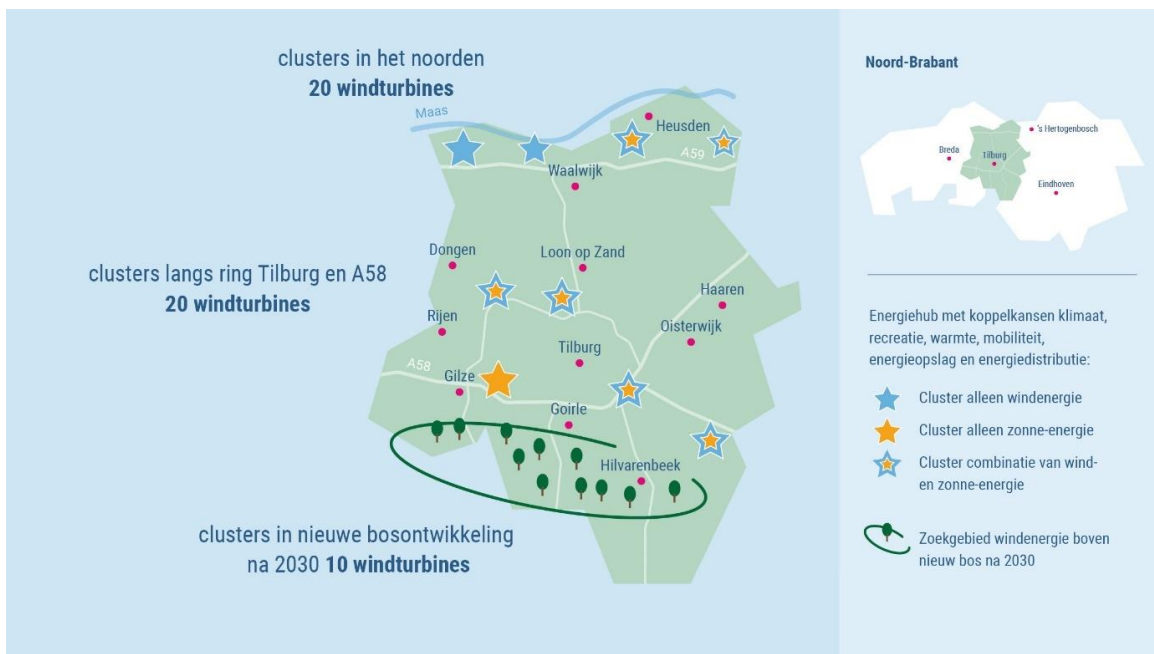
	%
Ik wil deelnemen aan een project met zon op grote daken.	34
Ik wil deelnemen aan een zonnepark.	9
Ik wil deelnemen aan een windturbine.	7
Ik heb hier geen voorkeur voor.	35
Ik wil niet deelnemen.	15

*Alleen ingevuld door respondenten die bij vraag 22 'ja' of 'misschien' hebben ingevuld.

Tabel 25. Vraag 24: En welk gebied heeft dan jouw voorkeur?* Eén antwoord mogelijk. (N = 1.267).

	%
Ik wil deelnemen aan een project in het noorden van de regio.	17
Ik wil deelnemen aan een project in de ring rondom Tilburg .	23
Ik wil deelnemen aan een project in het zuiden van de regio.	7
Ik wil deelnemen aan een project langs de A58 tussen Tilburg en Eindhoven .	14
Ik heb hier geen voorkeur voor.	19
Dat weet ik niet / geen mening.	29

*Alleen ingevuld door respondenten die bij vraag 22 'ja' of 'misschien' hebben ingevuld en bij vraag 23 niet de optie 'Ik wil niet deelnemen' hebben gekozen.

Participatie duurzame energie

Ongeveer een derde van de respondenten die (misschien) willen participeren in een zonnepark of windturbine, zou mee willen doen aan een project met zon op grote daken (34%). 9% geeft aan te willen deelnemen aan een zonnepark en 7% aan een windturbine. Een derde van de respondenten (35%) heeft geen voorkeur en 15% wil niet deelnemen.

Ook bij deze vraag konden respondenten hun antwoord toelichten. Van de respondenten die willen deelnemen aan een project met zon op grote daken (verreweg de grootste groep) geeft een deel als reden dat dit het minste impact op de omgeving heeft en hier nog veel winst te behalen valt. Deelnemers aan een zonnepark noemen bijvoorbeeld dat dit voor hen het meeste effect heeft en ze hier een goed gevoel bij hebben. Het levert de minste horizonvervuiling op. Liefhebbers van een windproject geven als reden dat een windturbine het meeste rendement oplevert en dat ze vertrouwen hebben in windenergie.

Respondenten die aangegeven hebben dat zij wellicht interesse hebben in deelname aan een zonne- of windproject (70%) konden vervolgens aangeven in welk deel van de regio zij het liefst willen deelnemen aan een project. 17% van deze respondenten heeft een voorkeur voor een project in het **noorden van de regio**. Argumenten daarvoor zijn o.a. omdat het dichtbij hun woonplek is, dat er weinig mensen wonen dus veel ruimte is en de minste mensen er overlast van ondervinden.

Respondenten die een voorkeur hebben voor de **ring van Tilburg** (23%) geven daarbij o.a. als argument dat ze dit interessant vinden omdat ze daar zelf wonen, er veel industrie is wat het gebied aantrekkelijk maakt en omdat dit het minst belastend is voor de natuur.

De reden om te kiezen voor het **zuiden van de regio** is voor de respondenten wederom omdat ze daar zelf wonen, maar ook omdat ze de combinatie met nieuwe natuur/bos zien zitten.

Tenslotte de reden om te kiezen voor het **gebied langs de A58 tussen Eindhoven en Tilburg** is vooral omdat hier al windturbines staan, er weinig overlast is voor omwonenden en respondenten hier al wonen.

In bovenstaande lezen we dat een deel van de respondenten aangeeft te willen participeren in een zonne- of windproject dat in hun eigen deel van de regio ligt, juist vanwege de reden dat het in hun eigen regio is. Dit lijkt opvallend, meestal verwachten we weerstand als het gaat om energieprojecten in de directe lokale omgeving. Dat dit 'Not In My BackYard' niet (meer) opgaat als verklarende factor bij weerstand is uitgewerkt in het artikel 'Weerstand tegen energieprojecten'. Weerstand tegen energieprojecten wordt door andere factoren opgewekt en kan verminderd worden als inwoners het gevoel hebben dat ze gehoord of betrokken worden.²³

²³ Weerstand tegen energieprojecten - Universiteit Leiden

9 Achtergrond onderzoek

9.1 Internetconsultatie Brabantse energie-regio's²⁴

De internetconsultatie voor de vier Brabantse RES'en kent een getrapte werkwijze: per RES-regio wordt eerst een representatieve internetpeiling onder de inwoners van de regio georganiseerd. Om de resultaten van deze online peilingen te verdiepen en op onderdelen van een nadere duiding te voorzien, nodigen we per regio respondenten uit voor deelname aan een gesprek via een besloten Research Community platform: de 'Regionale Energie Community' (zie paragraaf 9.1.3).

Regionaal maatwerk is nodig bij het opstellen van een RE(K)S. Dit geldt in het bijzonder voor de ruimtelijke inpassing van hernieuwbare opwek, opslag en de infrastructuur voor warmte en elektriciteit. Voor elke Brabantse energieregio (West-Brabant, Hart van Brabant (HvB), Metropoolregio Eindhoven (MRE) en Noordoost Brabant (NOB)) is een vragenlijst opgesteld waarin juist die elementen naar voren komen die voor die energieregio van belang zijn. Om daarnaast een provinciale vergelijking te kunnen maken, worden de vragen over het thema betrokkenheid en participatie in elke regio op dezelfde wijze gesteld. Hierdoor kunnen de vier Brabantse energieregio's op dit onderwerp met elkaar vergeleken worden.

9.1.1 Werving, respons en representativiteit

Vanuit de wens om de vragenlijsten laagdrempelig en voor een zo breed mogelijke groep inwoners beschikbaar te maken, is ervoor gekozen om in iedere regio te werken met een open link. Deze link wordt verstuurd via de gemeenten die vallen binnen de betreffende energieregio. Zij verspreiden de link via verschillende (social media) kanalen (gemeentewebsite, Facebook et cetera).

De representativiteit van de responsgroep is afhankelijk van het aantal respondenten en van de achtergrondkenmerken van deze respondenten. De respons bij open source onderzoek is meestal geen juiste afspiegeling van de verdeling naar de gehele populatie. Om de representativiteit te borgen, wordt gedurende de campagne tussentijds getoetst op representativiteit van de responsgroep: de verdeling naar leeftijd, opleidingsniveau en gemeenten in de responsgroep is vergeleken met de werkelijke verdeling in de populatie (Bron: CBS)²⁵. Wanneer de respons onder bepaalde leeftijds-en/of opleidingsgroepen achterblijft wordt de vragenlijst additioneel uitgezet onder Brabantse panelleden van PanelClix met specifiek deze leeftijds-of opleidingskenmerken in de betreffende regio. Dit om de representativiteit van de responsgroep te vergroten. Alle percentages die in de rapportages zijn opgenomen, betreffen de gewogen en dus naar leeftijd, geslacht en

---

²⁴ Op het moment van schrijven van deze rapportage (september / oktober 2020) is het vragenlijstonderzoek nog niet in alle Brabantse energie-regio's uitgevoerd.

²⁵ Voor de weging naar leeftijd zijn de volgende categorieën gehanteerd: 18 tot en met 29 jaar; 30 tot en met 39 jaar; 40 tot en met 54 jaar; 55 tot en met 64 jaar; 65 tot en met 74 jaar en 75 tot en met 85 jaar. De opleidingsniveaus²⁵ zijn onderverdeeld in de categorieën 'laag', 'midden' en 'hoog'.

opleiding gecorrigeerde gegevens. De (gewogen) resultaten zijn voor wat betreft deze achtergrondkenmerken representatief en betrouwbaar voor de betreffende regio.²⁶

In Bijlage A zijn de verdelingen van de respondenten naar achtergrondkenmerken te vinden.

9.1.2 **Significante verschillen naar leeftijds- en opleidingsgroepen**

Om te onderzoeken of mensen uit verschillende leeftijds- en opleidingsgroepen anders antwoorden op de verschillende vragen en stellingen, maken we gebruik van de chi-kwadraattoets. Het gemiddelde van de ene groep wordt vergeleken met het gemiddelde van andere groepen. Deze toets beoordeelt of het verschil tussen groepen daadwerkelijk (met 95% betrouwbaarheid) in de populatie bestaat, of dat het verschil berust op de toevallige samenstelling van de responsgroep. Daar waar zich significante en relevante verschillen tussen groepen voordoen, wordt een beschrijving hiervan opgenomen in de rapportages.

De tabellen met uitsplitsing van de resultaten naar leeftijds- en opleidingsgroepen zijn te vinden in bijlage B. Daar zien we bijvoorbeeld (tabel 34) dat respondenten met een laag opleidingsniveau in vergelijking met respondenten met een hoog opleidingsniveau vaker aangeven nog niet van de REKS op de hoogte te zijn (69% t.o.v. 46%).

9.1.3 **Research Community**

Om de resultaten van de online peilingen te verdiepen en op onderdelen van een nadere duiding te voorzien, worden de respondenten uitgenodigd voor deelname aan een gesprek via een besloten Research Community platform: de 'Regionale Energie Community'.

Een Research Community is een besloten platform (afgeschermd website) waarop alleen de (uitgenodigde) leden van de Research Community toegang toe hebben. In de Research Community is het mogelijk met een groep mensen gedurende een bepaalde periode in gesprek te gaan over verschillende onderwerpen.

Een community bestaat uit een groep van 50 tot 70 inwoners uit de betreffende regio. Zij delen gedurende een periode van 8 dagen online ideeën en gedachten over de resultaten van de peiling, over knelpunten en oplossingsrichtingen. Hiervoor worden verschillende technieken gebruikt. In de community worden vragen gesteld, stellingen voorgelegd of deelnemers worden gevraagd te reageren op een casus. De onderwerpen die aan bod komen in de Research Community zijn mede gebaseerd op de resultaten van de internetpeiling.

---

²⁶ De weegfactoren voor leeftijd, opleidingsniveau en gemeente zijn opgenomen in Bijlage A, Achtergrondkenmerken.

Bijlage A . Achtergrondkenmerken

Achtergrondkenmerken respondenten

Hieronder geven we in tabellen de achtergrondkenmerken van de 2.149 respondenten van de internetpeiling weer. De gegevens zijn ongewogen.

Tabel 26. Respons naar gemeenten (vraag 0)

	Abs	%
Dongen	99	5
Gilze en Rijen	118	5
Goirle	416	19
Haaren	86	4
Heusden	118	5
Hilvarenbeek	75	3
Loon op Zand	54	3
Oisterwijk	340	16
Tilburg	738	34
Waalwijk	105	5
Totaal	2.149	100

Tabel 31a. Weegfactoren naar gemeente²⁷

	Weegfactor
Dongen	1,2095370403
Gilze en Rijen	1,0157975205
Goirle	0,2574027587
Haaren	0,7753020600
Heusden	1,7211636966
Hilvarenbeek	0,9471659661
Loon op Zand	1,9928486616
Oisterwijk	0,3539846260
Tilburg	1,3706422744
Waalwijk	2,1142746485

Tabel 27. Respons naar leeftijd (vraag 3)

	Abs	%
16 tot en met 30 jaar	538	25
31 tot en met 40 jaar	236	11
41 tot en met 50 jaar	270	13
51 tot en met 60 jaar	404	19
61 tot en met 70 jaar	466	22
71 jaar en ouder	235	11

---

²⁷ We hebben de resultaten gewogen naar gemeente, leeftijd en opleidingsniveau. Hierbij is de totale weegfactor per respondent een vermenigvuldiging van deze drie variabelen, waarbij we aftoppen op 5. Een respondent krijgt daarmee nooit een hogere weegfactor dan 5.

Tabel 32a. Weegfactoren naar leeftijd

	Weegfactor
16 tot en met 30 jaar	0,9535649510
31 tot en met 40 jaar	1,2984614535
41 tot en met 50 jaar	1,2314086390
51 tot en met 60 jaar	0,9065704657
61 tot en met 70 jaar	0,6584439639
71 jaar en ouder	1,3786190020

Tabel 28. Respons naar hoogst afgeronde opleiding (vraag 4)

	Abs	%
Lagere school / basisonderwijs / geen onderwijs	38	2
Vmbo / mavo	214	10
Havo / vwo	159	7
Middelbaar beroepsonderwijs (mbo)	532	25
Hoger beroepsonderwijs (hbo)	756	35
Wetenschappelijk onderwijs (universiteit)	417	19
Wil ik niet zeggen / weet ik niet	33	2

Tabel 33a. Weegfactoren naar opleidingsniveau²⁸

	Weegfactor
Laag	2,3887520525
Middelbaar	1,2671290983
Hoog	0,5442866802

Tabel 29. Respons naar woningtype (vraag 1)

	Abs	%
Koopwoning	1.767	82
Huurwoning van een woningcorporatie	284	13
Huurwoning via particulier	68	3
Anders	30	1

Tabel 30. Respons naar woonplek (vraag 2)

	Abs	%
Buiten de bebouwde kom (in landelijk gebied / het buitengebied).	177	8
Aan de rand van de bebouwde kom met vrij uitzicht (op weilanden, natuur, etc.).	258	12
Aan de rand van de bebouwde kom zonder vrij uitzicht.	544	25
Midden in de bebouwde kom.	1.150	54
Anders	20	1

²⁸ De opleidingsniveaus zijn ingedeeld in drie categorieën: laag (lagere school / basisonderwijs / geen onderwijs en vmbo / mavo), middelbaar (havo / vwo en middelbaar beroepsonderwijs (mbo)) en hoog (hoger beroepsonderwijs (hbo) en wetenschappelijk onderwijs (universiteit)).

Bijlage B. Significantie naar leeftijds- en opleidingsgroepen

In deze bijlage zijn de significante verschillen tussen leeftijds- en opleidingsgroepen van de vragen 5, 6, 20, 22, 25 en 28 te vinden. Daar waar zich significante verschillen van een groep respondenten ten opzichte van het gemiddelde voordoen, is dit aangegeven met een *.

Vraag 5 – Als je kijkt naar wat je nu weet over de energietransitie, hoe sta je dan in het algemeen tegenover de energietransitie? Eén antwoord mogelijk.

Tabel 31. Vraag 5 – uitgesplitst naar leeftijdsgroepen (N = 2.149 / %)

	16-30	31-40	41-50	51-60	61-70	71+	Gemiddeld REKS-HvB
Zeer negatief	3	3	4	3	1	4	3
Negatief	5	10	7	7	8	11*	7
Neutraal	39*	20	23	24	30	33	32
Positief	39	38	40	41	36	37	39
Zeer positief	14	29*	26*	25*	25*	15	20

Tabel 32. Vraag 5 – uitgesplitst naar opleidingsgroepen (N = 2.149 / %)

	Laag	Midden	Hoog	Gemiddeld REKS-HvB
Zeer negatief	3	3	2	3
Negatief	8	6	8	7
Neutraal	39*	36*	18	32
Positief	36	41	40	39
Zeer positief	14	14	33*	20

Verschillen naar leeftijds- en opleidingsgroepen

Respondenten van **16 tot en met 30 jaar** staan vaker neutraal ten opzichte van de energietransitie dan gemiddeld (39% t.o.v. 32% gemiddeld). Respondenten van **31 tot en met 40, 41 tot en met 50, 51 tot en met 60 en 61 tot en met 70 jaar** staan vaker dan gemiddeld zeer positief ten opzichte van de energietransitie (respectievelijk 29%, 26%, 25% en 25% t.o.v. 20%). Respondenten van **71 jaar en ouder** staan vaker dan gemiddeld negatief hier tegenover (11% t.o.v. 7% gemiddeld).

Respondenten met een **laag en middelbaar opleidingsniveau** staan vaker dan de hoog opgeleiden neutraal ten opzichte van de energietransitie (respectievelijk 39% en 36% t.o.v. 32% gemiddeld). **Hoog opgeleiden** zijn vaker dan gemiddeld zeer positief hierover (33% t.o.v. 20% gemiddeld).

Vraag 6 - Heb je [voordat je met deze vragenlijst startte] wel eens iets gehoord over de Regionale Energie- en Klimaatstrategie (REKS)? Eén antwoord mogelijk.

Tabel 33. Vraag 6 - uitgesplitst naar leeftijdsgroepen (N = 2.149 / %)

	16-30	31-40	41-50	51-60	61-70	71+	Gemiddeld REKS-HvB
Ja, ik ben op de hoogte van het proces en de inhoud.	5	17	21*	18*	19*	16	13
Ja, ik heb wel eens van een REKS gehoord, maar geen idee van het proces of de inhoud.	21	29	27	25	34*	40*	27
Nee, ik was hiervan niet op de hoogte.	74*	54	52	57	47	44	60

Tabel 34. Vraag 6 - uitgesplitst naar opleidingsgroepen (N = 2.149 / %)

	Laag	Midden	Hoog	Gemiddeld REKS-HvB
Ja, ik ben op de hoogte van het proces en de inhoud.	5	9	25*	13
Ja, ik heb wel eens van een REKS gehoord, maar geen idee van het proces of de inhoud.	26	25	29	27
Nee, ik was hiervan niet op de hoogte.	69*	65*	46	60

Verschillen naar leeftijds- en opleidingsgroepen

Respondenten met de leeftijd van **16 tot en met 30 jaar** geven vaker dan gemiddeld aan niet op de hoogte te zijn van de REKS (74% t.o.v. 60% gemiddeld). Respondenten van **41 tot en met 50, 51 tot en met 60 en 61 tot en met 70 jaar** zijn vaker dan gemiddeld op de hoogte van het proces en de inhoud van de REKS (respectievelijk 21%, 18% en 19% t.o.v. 13% gemiddeld). Respondenten van **61 tot en met 70 jaar** en van **71 jaar en ouder** hebben vaker dan gemiddeld weleens over de REKS gehoord, maar zijn niet op de hoogte van het proces en/of de inhoud hiervan (respectievelijk 34% en 40% t.o.v. 27% gemiddeld).

Respondenten met een **laag en middelbaar opleidingsniveau** geven relatief vaak aan nog niet van de REKS op de hoogte te zijn (respectievelijk 69% en 65% t.o.v. 60% gemiddeld). Dit terwijl respondenten met een **hoog opleidingsniveau** vaker dan gemiddeld aangeven bekend te zijn met het proces en de inhoud van de RES (25% t.o.v. 13% gemiddeld).

Vraag 20 - In hoeverre vind je de volgende aspecten belangrijk?

Tabel 35. Vraag 20a - uitgesplitst naar leeftijdsgroepen (N = 1.892 / %)

A. Inwoners kunnen meedenken bij windprojecten.	16-30	31-40	41-50	51-60	61-70	71+	Gemiddeld REKS-HvB
Heel belangrijk	21	40	56*	46*	42*	42*	35
Belangrijk	58*	41	32	45	47	45	49
Niet belangrijk / niet onbelangrijk	14*	15*	7	3	7	5	10
Onbelangrijk	2	4	4	2	3	5*	3
Weet niet / geen mening	6*	0	1	3	1	4	4

Tabel 36. Vraag 20b – uitgesplitst naar leeftijdsgroepen (N = 1.892 / %)

B. Inwoners kunnen meedenken bij zonneprojecten.	16-30	31-40	41-50	51-60	61-70	71+	Gemiddeld REKS-HvB
Heel belangrijk	19	36	53*	44*	42*	43*	33
Belangrijk	59*	44	31	47	50	44	50
Niet belangrijk / niet onbelangrijk	15*	17*	10	5	4	3	11
Onbelangrijk	3	4	4	2	2	5	3
Weet niet / geen mening	5*	0	1	2	1	5	3

Tabel 37. Vraag 20c – uitgesplitst naar leeftijdsgroepen (N = 1.892 / %)

C. Inwoners kunnen investeren in windprojecten in mijn regio en er zo geld aan verdienen.	16-30	31-40	41-50	51-60	61-70	71+	Gemiddeld REKS-HvB
Heel belangrijk	10	25*	27*	19	18	15	16
Belangrijk	37	43	29	36	36	37	36
Niet belangrijk / niet onbelangrijk	34*	21	28	25	34	27	30
Onbelangrijk	8	11	12	12	9	13	10
Weet niet / geen mening	11*	1	4	8	3	8	8

Tabel 38. Vraag 20d – uitgesplitst naar leeftijdsgroepen (N = 1.892 / %)

D. Inwoners kunnen investeren in zonneprojecten in mijn regio en er zo geld aan verdienen.	16-30	31-40	41-50	51-60	61-70	71+	Gemiddeld REKS-HvB
Heel belangrijk	11	25*	28*	19	18	16	17
Belangrijk	38	41	30	39	40	35	37
Niet belangrijk / niet onbelangrijk	31*	22	27	27	32	27	29
Onbelangrijk	8	11	11	9	8	11	9
Weet niet / geen mening	11*	1	4	7	2	10	8

Tabel 39. Vraag 20e – uitgesplitst naar leeftijdsgroepen (N = 1.892 / %)

E. Inwoners kunnen mede-eigenaar worden van windprojecten in mijn regio (bijv. via een energiecoöperatie).	16-30	31-40	41-50	51-60	61-70	71+	Gemiddeld REKS-HvB
Heel belangrijk	8	26*	24*	19	20*	16	15
Belangrijk	34	36	31	33	36	39	35
Niet belangrijk / niet onbelangrijk	34*	21	29	27	29	23	30
Onbelangrijk	10	14	11	12	11	15	11
Weet niet / geen mening	14*	2	5	8	3	8	9

Tabel 40. Vraag 20f – uitgesplitst naar leeftijdsgroepen (N = 1.892 / %)

F. Inwoners kunnen mede-eigenaar worden van zonneprojecten in mijn regio (bijv. via een energiecoöperatie).	16-30	31-40	41-50	51-60	61-70	71+	Gemiddeld REKS-HvB
Heel belangrijk	10	27*	27*	21	21	19	17
Belangrijk	33	34	30	36	38	36	34
Niet belangrijk / niet onbelangrijk	32*	23	28	26	28	25	29
Onbelangrijk	9	14	10	9	10	12	10
Weet niet / geen mening	15*	2	4	8	3	9	10

Tabel 41. Vraag 20a – uitgesplitst naar opleidingsgroepen (N = 1.892 / %)

A. Inwoners kunnen meedenken bij windprojecten.	Laag	Midden	Hoog	Gemiddeld REKS-HvB
Heel belangrijk	22	34	46*	35
Belangrijk	58*	49	42	49
Niet belangrijk / niet onbelangrijk	13*	9	7	10
Onbelangrijk	1	4*	3	3
Weet niet / geen mening	6*	4	2	4

Tabel 42. Vraag 20b – uitgesplitst naar opleidingsgroepen (N = 1.892 / %)

B. Inwoners kunnen meedenken bij zonneprojecten.	Laag	Midden	Hoog	Gemiddeld REKS-HvB
Heel belangrijk	21	32	43*	33
Belangrijk	58*	51	43	50
Niet belangrijk / niet onbelangrijk	15*	9	9	11
Onbelangrijk	2	4*	3	3
Weet niet / geen mening	5*	4	1	3

Tabel 43. Vraag 20c – uitgesplitst naar opleidingsgroepen (N = 1.892 / %)

C. Inwoners kunnen investeren in windprojecten in mijn regio en er zo geld aan verdienen.	Laag	Midden	Hoog	Gemiddeld REKS-HvB
Heel belangrijk	10	14	23*	16
Belangrijk	35	37	37	36
Niet belangrijk / niet onbelangrijk	37*	31	24	30
Onbelangrijk	5	11	12*	10
Weet niet / geen mening	13*	7	4	8

Tabel 44. Vraag 20d – uitgesplitst naar opleidingsgroepen (N = 1.892 / %)

D. Inwoners kunnen investeren in zonneprojecten in mijn regio en er zo geld aan verdienen.	Laag	Midden	Hoog	Gemiddeld REKS-HvB
Heel belangrijk	11	14	24*	17
Belangrijk	33	40	38	37
Niet belangrijk / niet onbelangrijk	38*	28	23	29
Onbelangrijk	4	11	12*	9
Weet niet / geen mening	13*	8	4	8

Tabel 45. Vraag 20e – uitgesplitst naar opleidingsgroepen (N = 1.892 / %)

E. Inwoners kunnen mede-eigenaar worden van windprojecten in mijn regio (bijv. via een energiecoöperatie).	Laag	Midden	Hoog	Gemiddeld REKS-HvB
Heel belangrijk	9	13	24*	15
Belangrijk	28	37*	37	35
Niet belangrijk / niet onbelangrijk	40*	28	23	30
Onbelangrijk	8	14*	12	11
Weet niet / geen mening	16*	9	3	9

Tabel 46. Vraag 20f – uitgesplitst naar opleidingsgroepen (N = 1.892 / %)

F. Inwoners kunnen mede-eigenaar worden van zonneprojecten in mijn regio (bijv. via een energiecoöperatie).	Laag	Midden	Hoog	Gemiddeld REKS-HvB
Heel belangrijk	10	15	26*	17
Belangrijk	27	37*	37	34
Niet belangrijk / niet onbelangrijk	38*	27	22	29
Onbelangrijk	7	11	12	10
Weet niet / geen mening	18*	9	3	10

Verschillen tussen leeftijds- en opleidingsgroepen

Jongeren (**16 t/m 30 jaar**) lijken relatief iets minder geïnteresseerd in het meedenken, investeren of mede-eigenaar worden bij wind- en zonneprojecten. Zij antwoorden relatief vaak ‘niet belangrijk / niet onbelangrijk’ of ‘weet niet / geen mening’ op bovengenoemde stellingen. Respondenten van **31 tot en met 40 jaar** en van **41 tot en met 50 jaar** geven vaker dan gemiddeld aan dat zij investeringen in en mede-eigenaarschap bij wind- en zonneprojecten heel belangrijk vinden. Verder vinden de leeftijdsgroepen van boven de **40 jaar** het relatief vaak heel belangrijk om mee te kunnen denken bij wind- en zonneprojecten.

Over het algemeen lijken **lager opgeleiden** een wat minder sterke mening te hebben over het meedenken, mee-investeren of mede-eigenaar worden in wind- en zonneprojecten. Zij antwoorden relatief vaak ‘niet belangrijk / niet onbelangrijk’ of ‘weet niet / geen mening’ op bovengenoemde stellingen. **Hoger opgeleiden** antwoorden op alle voorgenoemde stellingen significant vaker ‘(heel) belangrijk’. Opvallend is wel dat **hoger opgeleiden** bij de stellingen rondom investeren in wind- en zonneprojecten zit dit zowel relatief vaker dan gemiddeld ‘heel belangrijk’ als relatief vaker dan gemiddeld ‘onbelangrijk’ vinden. De meningen binnen deze groep zijn dus blijkbaar verdeeld. De **middelbaar opgeleiden** scoren relatief hoger dan gemiddeld op zowel ‘belangrijk’ als ‘onbelangrijk’ bij de stelling over mede-eigenaarschap bij windprojecten.

Vraag 22 - Stel, er komt in jouw omgeving een zonnepark of een windturbine. Zou je daaraan willen meedoen? Eén antwoord mogelijk.

Tabel 47. Vraag 22 - uitgesplitst naar leeftijdsgroepen ((N = 1.888 / %)

	16-30	31-40	41-50	51-60	61-70	71+	Gemiddeld REKS-HvB
Ja, via een lokaal samenwerkingsverband of een lokale energiecoöperatie	10	16	22*	19*	18	13	14
Ja, door stukjes van een zonnepark of windturbine te kopen (via aandelen, certificaten of obligaties)	10	21*	13	18*	12	8	13
Nee, ik heb hier geen interesse in	25	13	20	19	23	29*	23
Misschien, dat kan ik niet nog niet inschatten	50*	42	36	37	32	41	43
Ik neem al deel in een zonnepark of windturbine	3	4	2	2	6*	5	3
Anders	2	4	6	5	9*	5	4

Tabel 48. Vraag 22 - uitgesplitst naar opleidingsgroepen (N = 1.888 / %)

	Laag	Midden	Hoog	Gemiddeld REKS-HvB
Ja, via een lokaal samenwerkingsverband of een lokale energiecoöperatie	8	13	20*	14
Ja, door stukjes van een zonnepark of windturbine te kopen (via aandelen, certificaten of obligaties)	7	14	17*	13
Nee, ik heb hier geen interesse in	26	25*	17	23
Misschien, dat kan ik niet nog niet inschatten	52*	41	38	43
Ik neem al deel in een zonnepark of windturbine	5*	2	3	3
Anders	2	5	5	4

Verschillen tussen leeftijds- en opleidingsgroepen

Respondenten tussen de **16 en 30 jaar** van energieregio Hart van Brabant geven vaker dan gemiddeld aan nog niet te kunnen inschatten of zij deel willen nemen aan een zonnepark of windturbine in de regio (50% t.o.v. 43% gemiddeld). Respondenten tussen de **31 en 40 jaar** geven vaker dan gemiddeld de voorkeur aan deelname door stukjes van een zonnepark of windturbine te kopen (21% t.o.v. 13% gemiddeld), evenals respondenten tussen de **51 en 60 jaar** (18% t.o.v. 13%). Respondenten tussen de **41 en 50 jaar** en tussen de **51 en 60 jaar** geven vaker dan gemiddeld de voorkeur aan deelname middels een lokaalsamenwerkingsverband of een lokale energiecoöperatie (respectievelijk 22% en 19% t.o.v. 14% gemiddeld). Tot slot geven respondenten van **71 jaar en ouder** vaker dan gemiddeld aan geen interesse in deelname te hebben (29% t.o.v. 23%).

Respondenten met een **laag opleidingsniveau** geven relatief vaak aan nog niet te kunnen inschatten of zij willen deelnemen aan een zonnepark of windturbine in de regio (52% t.o.v. 43% gemiddeld) of dat zij al deelnemen hieraan (5% t.o.v. 3% gemiddeld). Respondenten met een **middelbaar opleidingsniveau** geven vaker dan gemiddeld aan dat zij geen interesse hebben in deelname aan een zonnepark of windturbine in de regio (25% t.o.v. 23%). Respondenten met een **hoog opleidingsniveau** relatief vaak aangeven via een lokaal samenwerkingsverband / lokale energiecoöperatie (20% t.o.v. 14% gemiddeld) of door stukjes van een zonnepark of windturbine te kopen te willen deelnemen hieraan (17% t.o.v. 13% gemiddeld).

Bijlage C . Vragenlijst internetconsultatie REKS Hart van Brabant

Vragen energietransitie in Hart van Brabant

Fijn dat je wilt meedoen aan dit onderzoek over de opwek van duurzame energie in Hart van Brabant. Onze gemeenten, de provincie, de waterschappen en de netbeheerder hebben gezamenlijk een plan gemaakt voor de energietransitie in onze regio. Dit deden ze samen met inwoners, het bedrijfsleven, energiecoöperaties en maatschappelijke organisaties. In deze vragenlijst leggen we je graag enkele keuzes voor die we in dit plan hebben gemaakt of nog te maken zijn. Het invullen van deze vragenlijst duurt ongeveer 15 minuten.

0. In welke gemeente woon je?

Enkelkeuze: > routing naar goede sectie (regiospecifieke).

Regio Hart van Brabant	Regio Noordoost Brabant	Regio West Brabant	Regio Zuidoost Brabant
☐ Dongen	☐ Bernheze	Altena	☐ Asten
☐ Gilze en Rijen	☐ Boekel	Alphen-Chaam	☐ Bergeijk
☐ Goirle	☐ Boxmeer	Baarle-Nassau	☐ Best
☐ Haaren	☐ Boxtel	Bergen op Zoom	☐ Bladel
☐ Heusden	☐ Cuijk	Breda	☐ Cranendonck
☐ Hilvarenbeek	☐ Grave	Drimmelen	☐ Deurne
☐ Loon op Zand	☐ Haaren	Etten-Leur	☐ Eersel
☐ Oisterwijk	☐ 's-Hertogenbosch	Geertruidenberg	☐ Eindhoven
☐ Tilburg	☐ Landerd	Halderberge	☐ Geldrop-Mierlo
☐ Waalwijk	☐ Meierijstad	Moerdijk	☐ Gemert-Bakel
	☐ Mill en Sint Hubert	Oosterhout	☐ Heeze-Leende
	☐ Oss	Roosendaal	☐ Helmond
	☐ Sint Anthonis	Rucphen	☐ Laarbeek
	☐ Sint-Michielsgestel	Steenbergen	☐ Nuenen
	☐ Uden	Woensdrecht	☐ Oirschot
	☐ Vught	Zundert	☐ Reusel-De Mierden
			☐ Someren
			☐ Son en Breugel
			☐ Valkenswaard
			☐ Veldhoven
			☐ Waalre

- Ik woon in een andere (Brabantse) gemeente > *einde vragenlijst tekstblok: "Deze vragenlijst is alleen bedoeld voor inwoners van een gemeente in Hart van Brabant. Je valt helaas buiten deze doelgroep. Je kunt dit venster nu sluiten."*

Vooraf

Willen we je graag enkele achtergrondvragen stellen. We wijzen je er op dat alle gegevens die je invult anoniem verwerkt worden en vertrouwelijk worden behandeld. Deze achtergrondvragen gebruiken we om de antwoorden achteraf uit te kunnen splitsen naar specifieke kenmerken, zoals leeftijdsgroepen.

1. Woon je in een huur- of koopwoning?

- Koopwoning
- Huurwoning van een woningcorporatie
- Huurwoning via particulier
- Anders, namelijk: ...

2. Waar woon je?

- Landelijk gebied / in het buitengebied (buiten de bebouwde kom)
- Aan de rand van de bebouwde kom met vrij uitzicht (op weilanden, natuur, etc.)
- Aan de rand van de bebouwde kom zonder vrij uitzicht
- Midden in de bebouwde kom
- Anders, namelijk:

3. Wat is je leeftijd?

4. Wat is je hoogst afgeronde opleiding (met een diploma)?

- Lagere school / basisonderwijs / geen onderwijs
- Vmbo / mavo
- Havo / vwo
- Middelbaar beroepsonderwijs (mbo)
- Hoger beroepsonderwijs (hbo)
- Wetenschappelijk onderwijs (universiteit)
- Wil ik niet zeggen / weet ik niet

Algemeen

5. Als je kijkt naar wat je nu weet over de energietransitie, hoe sta je dan in het algemeen tegenover de energietransitie? Klik op de schaal om het handvat te plaatsen.

Zeer negatief -----1-----2-----3-----4-----5 ----- zeer positief

6. Heb je [voordat je met deze vragenlijst startte] wel eens iets gehoord over de Regionale Energie- en Klimaatstrategie (REKS)?

- Ja, ik ben op de hoogte van het proces en de inhoud.
- Ja, ik heb wel eens van een REKS gehoord, maar geen idee van het proces of de inhoud.
- Nee, ik was hiervan niet op de hoogte.

(Invullen voor de 'ja's' uit vraag 6)

7. Op welke manier ben je aan informatie gekomen over de REKS (meerdere antwoorden mogelijk)?

- Mijn gemeente
- De website van Regio Hart van Brabant
- De REKS-nieuwsbrief
- Mensen in mijn omgeving
- Sociale media
- Televisie, krant of radio
- Anders, namelijk:

Klimaatadaptatie

Het klimaat verandert en dat zorgt voor extremer weer. Denk aan langere en hetere zomers en hevigere neerslag. Daar moeten we onze omgeving op aanpassen, bijvoorbeeld door water langer vast te houden, steden te vergroenen en nieuwe bossen te planten. In Hart van Brabant onderzoeken we hoe we om kunnen gaan met deze effecten van klimaatverandering.

8. Hoe kijk je naar de verandering van het klimaat en de aanpassingen die we hierdoor aan onze omgeving moeten doen? Als je wilt kun je jouw antwoord toelichten.

	helemaal eens	eens	niet eens/ niet oneens	oneens	helemaal oneens	Weet niet / geen mening
Ik maak mij zorgen over klimaatverandering en de gevolgen voor mijn leefomgeving.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik maak mij zorgen om overstromingen in mijn omgeving.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik maak mij zorgen om wateroverlast in mijn omgeving, bijvoorbeeld bij hevige regen.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik maak mij zorgen om droogte in mijn omgeving.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik maak mij zorgen om hitte in mijn omgeving.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Ik vind dat de aanleg van wind-
en zonneparken gecombineerd
moet worden met het
aanpassen van de omgeving aan
het veranderende klimaat

8a. Als je wilt kun je jouw antwoorden van bovenstaande vraag toelichten.

9. Er zijn verschillende manieren om onze omgeving aan te passen aan het veranderende klimaat. Wat vind je dan geschikte opties om naar te kijken? Je kan maximaal drie opties kiezen die jou het meeste aanspreken.
- De samenstelling van de bodem aanpassen, zodat het (meer) CO2 kan vasthouden
  - (Regen)water vasthouden om droogte te voorkomen
  - Langs randen van steden en dorpen plekken maken die koeler zijn
  - Steden en dorpen vergroenen om hitte in de bebouwing te voorkomen
  - Meer inzetten op duurzame landbouw
  - Naaldbos vervangen door loofbos, dat meer CO2 kan vasthouden
  - Nieuw bos aanplanten
  - Dat weet ik niet / geen mening
  - Geen van bovenstaande
  - Anders, namelijk: ...

Energie besparen

De meest duurzame energie is energie die we niet hoeven op te wekken. Daarom willen we zo veel mogelijk energie besparen: in 2030 20%, en in 2050 zelfs 50% van het huidige gebruik. Dat kan bijvoorbeeld door huizen en kantoren beter te isoleren of energieneutraal te bouwen.

10. In de REKS hebben we de ambitie om het besparen van energie te versnellen. Wie vind je dat daarin het voortouw moet nemen?
- De overheid (zij moet geld beschikbaar stellen om huizen te isoleren)
  - Alle huiseigenaren dragen hierin eigen verantwoordelijkheid (zij kunnen dit doen of niet, en eventueel gebruik maken van een duurzaamheidslening)
  - Deze ontwikkeling gaat vanzelf, extra tijd en geld van de overheid is niet nodig
  - Anders, namelijk...

11. Waar moet de overheid prioriteit aan geven als het gaat om energiebesparing? Maximaal 2 antwoorden mogelijk.

- Advies geven over de mogelijkheden tot aanpassing in en rond de woning
- Verlenen van subsidies voor energiebesparende maatregelen
- Geven van een lening voor energiebesparende maatregelen
- Organiseren van collectieve acties (zoals het gezamenlijk inkopen van led-verlichting)
- Verplicht stellen van energiebesparende maatregelen
- Anders, namelijk...

12. In de REKS willen we energie in de toekomst graag zo duurzaam mogelijk opwekken. Daarbij kunnen we verschillende keuzes maken. Wat vind jij het belangrijkste? Maximaal 3 antwoorden mogelijk.

- We kiezen altijd voor de duurzame optie die de meeste energie oplevert
- De financiële opbrengsten worden voor een deel gebruikt om te investeren in een fijne omgeving om te wonen
- We gebruiken zo veel mogelijk ruimte die 'over' is, dus ruimte die nu niet echt een functie heeft (denk aan oude stortplaatsen, reststroken langs infrastructuur en leegstand op bedrijventerreinen)
- We proberen de opwek van wind- en zonne-energie te combineren met 'nieuwe landschappen', bijvoorbeeld met windmolens bij nieuwe bossen, of zonnevelden in recreatiegebieden.
- We kiezen voor de mogelijkheden die het beste passen bij het elektriciteitsnetwerk dat we nu hebben
- We kiezen voor de mogelijkheden die mensen in de regio het meest passend vinden
- We kiezen voor de mogelijkheden die bijdragen aan een betaalbare energietransitie voor iedereen

Zonne-energie

In de toekomst willen we met wind- en zonne-energie voldoende elektriciteit opwekken, zonder dat het ten koste gaat van ons Brabantse landschap. Zo kunnen we voor zonne-energie bijvoorbeeld gebruik maken van daken van huizen en grote daken van bedrijven, maar we kunnen ook zonneparken aanleggen (parken met meerdere zonnepanelen bij elkaar).

13. Binnen de REKS hebben we gezegd dat we geen zonneparken willen in het Natuurnetwerk Brabant en in beekdalen, maar er zijn ook nog veel andere mogelijkheden. Hieronder zie je een aantal varianten die in Hart van Brabant wél mogelijk zijn. Welke variant(en) spreekt / spreken jou het meest aan? Maximaal 2 antwoorden mogelijk.

<p>Variant 1</p> 	<p>Zonneparken in combinatie met windturbines.</p>
<p>Variant 2</p> 	<p>Zonneparken in recreatiegebieden en op open water, zoals meren.</p>
<p>Variant 3</p> 	<p>Zonneparken in knooppunten / Zonneparken op restuimtes langs (snel)wegen en spoorlijnen.</p>
<p>Variant 4</p> 	<p>Kleinere zonneparken aan de randen van woonkernen en industrie.</p>

<p>Variant 5</p> 	<p>Zonneparken in (nieuwe) natuur, in combinatie met het aanpassen van de omgeving aan de gevolgen van klimaatverandering (enorme regenval in korte tijd, langere tijd van grote droogte).</p>
	<p>☐ Anders, namelijk:</p>

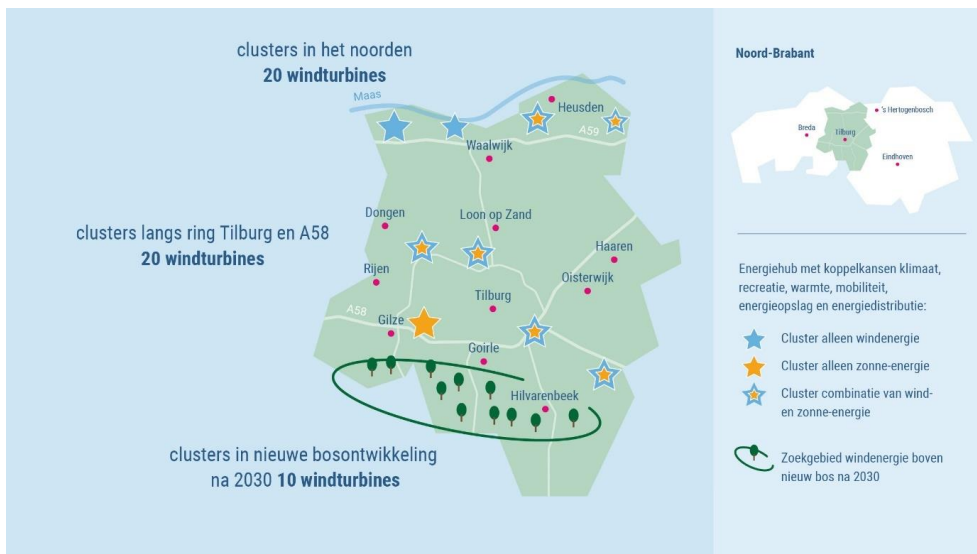
14. En welke variant spreekt je het minst aan? Je kunt er één kiezen. (Zie tegels hierboven)

- Variant 1: Zonneparken in combinatie met windturbines
- Variant 2: Zonneparken in recreatiegebieden en op open water, zoals meren.
- Variant 3: Zonneparken in knooppunten en op restructies langs (snel)wegen en spoorlijnen.
- Variant 4: Kleinere zonneparken aan de randen van woonkernen en industrie /
- Variant 5: Zonneparken in (nieuwe) natuur, in combinatie met het aanpassen van de omgeving aan de gevolgen van klimaatverandering (enorme regenval in korte tijd, langere tijd van grote droogte).
- Anders namelijk,...

Windenergie

Over een paar jaar staan er in Hart van Brabant ruim 40 extra windturbines, bovenop de windturbines die er nu al zijn. Na 2030 komen daar nog ongeveer 10 windturbines bij. Sommige gebieden zijn niet geschikt zijn voor windturbines. Zo kunnen we in delen van de regio geen windmolens plaatsen vanwege de vliegbasis Gilze-Rijen en Eindhoven Airport. Er zijn ook plekken waar we dat niet willen, bijvoorbeeld in natuurgebieden of op (vruchtbare) landbouwgrond.

Gebieden waar wel mogelijkheden zijn voor windmolens, noemen we de zoekgebieden. Op de kaart zie waar die zoekgebieden liggen (de blauwe en geel-blauwe sterren). Het betekent niet dát daar windturbines terechtkomen, maar dat we daar verder onderzoek gaan doen naar de mogelijkheden voor het plaatsen van windturbines.

15. Geef aan in hoeverre je het eens of oneens bent met de volgende stellingen. Als je wilt, kun je per stelling een toelichting geven. Let wel op dat het om zoekgebieden gaat, niet om de precieze plekken waar de sterren in de kaart zijn geplaatst.

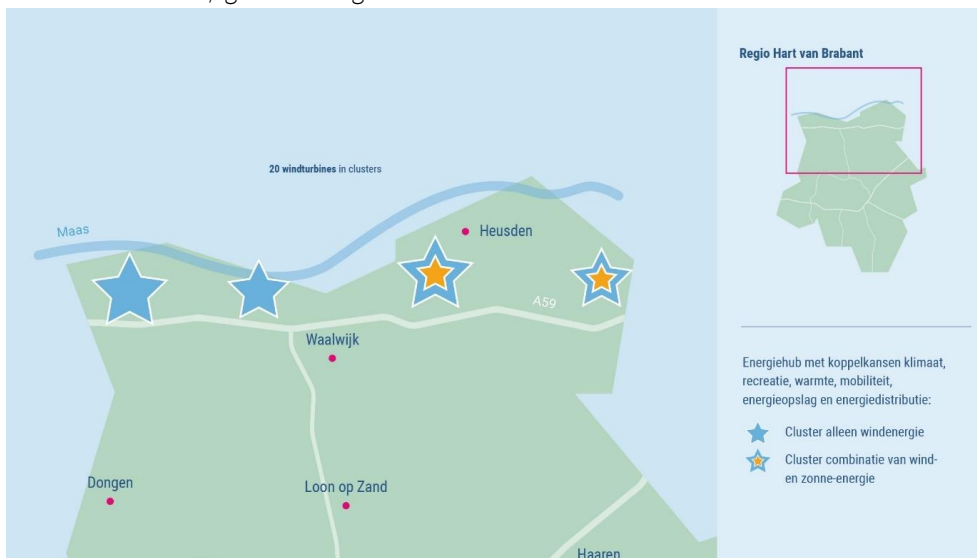
Klik op de schaal om het handvat te plaatsen.

a. Ik vind het zoekgebied (gele en blauwe sterren) in het noorden van de regio een geschikt zoekgebied.

Helemaal oneens -----1-----2-----3-----4-----5 ----- helemaal eens

Omdat,...

Weet niet / geen mening

b. Ik vind het zoekgebied (gele en blauwe sterren) langs de ring van Tilburg een geschikt zoekgebied.

Helemaal oneens -----1-----2-----3-----4-----5 ----- helemaal eens

Omdat,...

Weet niet / geen mening

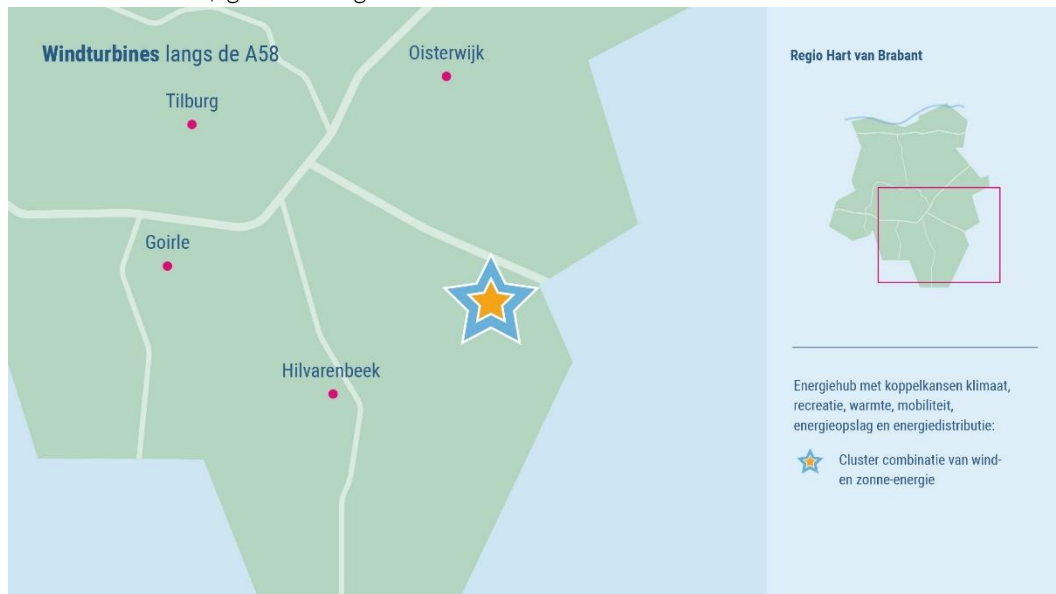

c. Ik vind het zoekgebied (gele en blauwe sterren) langs de A58 tussen Tilburg en Eindhoven een geschikt zoekgebied.

Helemaal oneens -----1-----2-----3-----4-----5 ----- helemaal eens

Omdat,...

Weet niet / geen mening

Op dit moment kan het elektriciteitsnetwerk in het zuiden van de regio (rondom Hilvarenbeek en Goirle) nog geen grootschalige windenergie aan. Als na 2030 het netwerk op orde is, kunnen we 10 windmolens plaatsen boven nieuw te ontwikkelen loofbos en landgoederen. We passen het gebied dan gelijk aan klimaatverandering aan.

d. Ik vind de zoekgebieden (gearceerde deel op de kaart) rondom Goirle en Hilvarenbeek geschikte locaties.

Helemaal oneens -----1-----2-----3-----4-----5 ----- helemaal eens

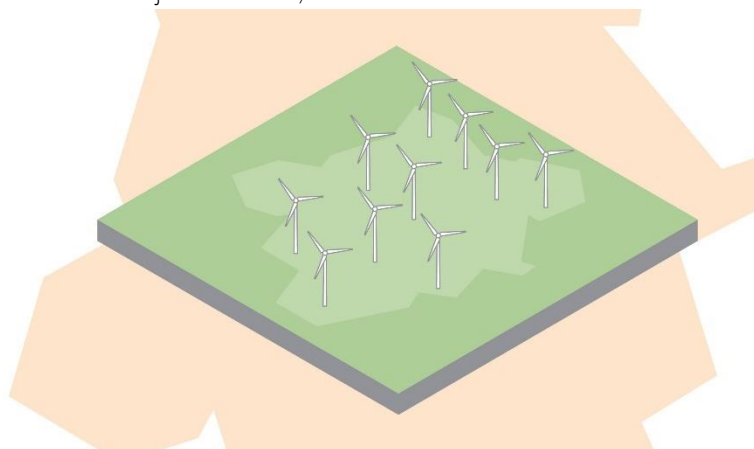
Omdat,...

Weet niet / geen mening

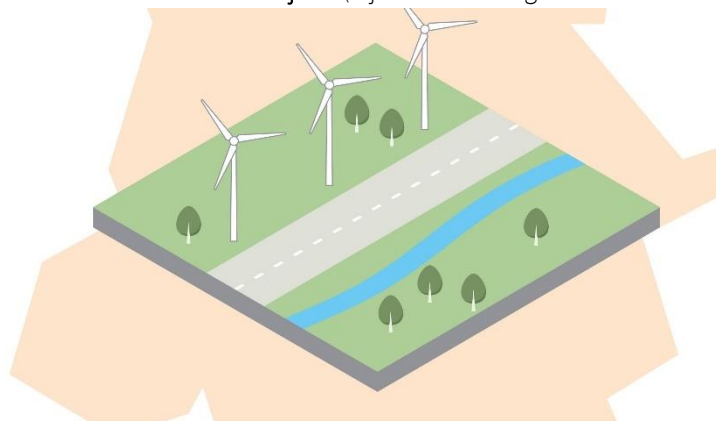

16. Windturbines kunnen op verschillende manieren geplaatst worden. Welke opstelling heeft jouw voorkeur?

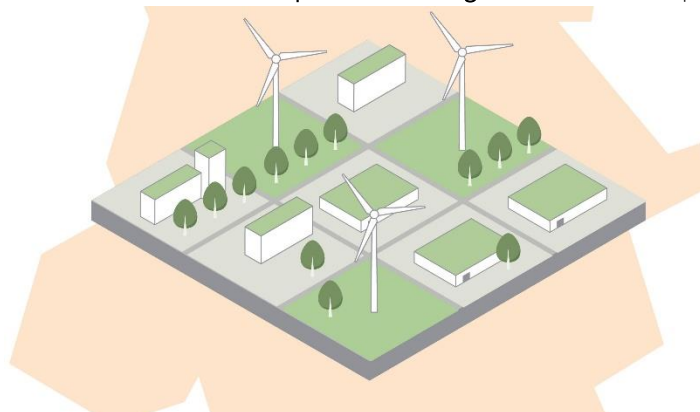
Windturbines in **groepjes bij elkaar** (clusters, bijvoorbeeld in landelijk gebied of bij bedrijventerreinen)

- Windturbines in **lijnen** (bijvoorbeeld langs water of snelwegen)

- Windturbines **verspreid over de regio** waar ze het best passen (hagelslag)

- Ik sta sowieso negatief ten opzichte van windenergie, ongeacht hoe windturbines geplaatst worden
- Dat weet ik niet / geen mening

17. In de regio Hart van Brabant hebben we een aantal locaties waar nu al windturbines staan, maar kijken we ook naar nieuwe gebieden. Wat heeft hierbij jouw voorkeur?

- Ik vind het goed dat er alleen nieuwe windturbines geplaatst worden in al bestaande gebieden voor windenergie
- Ik zou graag willen dat de regio volop inzet op windenergie in bestaande gebieden en ook nieuwe gebieden hiervoor aanwijst in mijn regio
- Ik vind dat er in de bestaande gebieden al voldoende windturbines staan en dat voor meer windturbines nieuwe gebieden aangewezen moeten worden.
- Ik sta sowieso negatief ten opzichte van windenergie, ongeacht waar windturbines geplaatst worden
- Dat weet ik niet / geen mening

Alternatieven voor aardgas

In de meeste huishoudens is aardgas nu nog een vanzelfsprekende keuze voor verwarmen en koken. Daar komt de komende 30 jaar verandering in. Niet in één keer, maar geleidelijk. De komende periode maakt iedere gemeente een plan hoe de eerste woningen voor 2030 van het aardgas af gaan.

18. Hoe kijk je naar de overstap van aardgas naar een andere warmtebron voor warm water en het verwarmen van jouw woning? Als je wilt kun je jouw antwoord toelichten.

	helemaal eens	eens	niet eens/ niet oneens	oneens	helemaal oneens	Weet niet / geen mening	N.v.t.
Het is haalbaar dat alle woningen in 2050 van het aardgas af zijn	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik maak mij zorgen dat grote energiebedrijven veel macht hebben en wat dat betekent voor mijn energierekening	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik maak mij zorgen over de kosten om mijn huis aan te passen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik maak mij geen zorgen als het gaat over duurzame warmte	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik vind het ingewikkeld dat je zelf niet veel te kiezen hebt	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

18a. Als je wilt kun je jouw antwoorden van bovenstaande vraag toelichten.

19. Er zijn verschillende alternatieven voor aardgas om huizen en gebouwen te verwarmen. In hoeverre hebben onderstaande warmtebronnen jouw voorkeur?

Totaal niet mijn voorkeur -----1-----2-----3-----4-----5 ----- Volledig mijn voorkeur

- Warmte uit biomassa (grondstof uit planten, bomen, plantaardig afval dat je als bron voor energie kan gebruiken)
- Restwarmte uit de industrie of uit afval
- Warmte uit de aarde (geothermie)
- Warmte uit elektriciteit
- Warmte uit water (aquathermie, bijvoorbeeld via riool-, afval-, drink- en oppervlaktewater)
- Geen mening / weet niet

Betrokken worden

Hoe wil je betrokken worden bij de overstap naar duurzame energie? Moet iedereen kunnen profiteren van de financiële opbrengsten, of profiteren diegenen die investeren? Wil je meepraten en op welke manier? Daarover stellen we je graag enkele vragen.

20. In hoeverre vind je de volgende aspecten belangrijk?

	Heel belangrijk	Belangrijk	Niet belangrijk / niet onbelangrijk	Onbelangrijk	Weet niet / geen mening
Inwoners kunnen meedenken bij windprojecten	☐	☐	☐	☐	☐
Inwoners kunnen meedenken bij zonneprojecten	☐	☐	☐	☐	☐
Inwoners kunnen investeren in windprojecten in mijn regio en er zo geld aan verdienen	☐	☐	☐	☐	☐
Inwoners kunnen investeren in zonneprojecten in mijn regio en er zo geld aan verdienen	☐	☐	☐	☐	☐
Inwoners kunnen mede-eigenaar worden van windprojecten in mijn regio (bijv. via een energiecoöperatie)	☐	☐	☐	☐	☐
Inwoners kunnen mede-eigenaar worden van zonneprojecten in mijn regio (bijv. via een energiecoöperatie)	☐	☐	☐	☐	☐

21. Hoe vind je dat de opbrengsten van een zonnepark (park met zonnepanelen in het landschap) of windpark in jouw gemeente verdeeld zouden moeten worden? Meerdere antwoorden mogelijk.

- De grondeigenaren ontvangen de opbrengsten.
- Een deel van de opbrengsten is voor direct omwonenden, bijvoorbeeld voor de verduurzaming van hun huis.
- Een deel van de opbrengsten komt ten goede aan alle inwoners van de gemeente, bijvoorbeeld door te investeren in collectieve acties voor isolatie en energiebesparing (denk aan een voetbalclub).
- Een deel van de opbrengsten komt ten goede aan alle inwoners van de regio door middel van een fonds dat wordt opgericht van waaruit investeringen in de regio worden gedaan.
- Alle investeerders ontvangen de opbrengsten, ook als deze niet direct in de regio wonen.
- Anders, namelijk: ..
- Dat weet ik niet

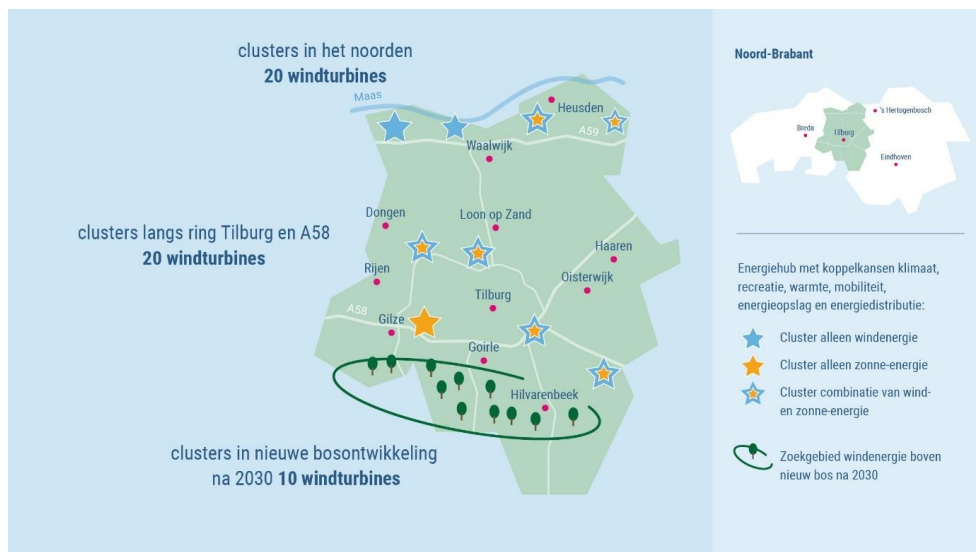
22. Stel, er komt in jouw omgeving een zonnepark of een windturbine. Zou je daaraan willen meedoen?

- Ja, via een lokaal samenwerkingsverband of een lokale energiecoöperatie
- Ja, door stukjes van een zonnepark of windturbine te kopen (via aandelen, certificaten of obligaties)
- Nee, ik heb hier geen interesse in (routing ->naar vraag 25)
- Misschien, dat kan ik niet nog niet inschatten
- Ik neem al deel in een zonnepark of windturbine (routing ->naar vraag 25)
- Anders, namelijk...

23. Stel, je overweegt om deel te nemen aan een project op het gebied van duurzame energie bij jou in de gemeente. Wat heeft dan je voorkeur en waarom?

- Ik wil deelnemen aan een project met zon op grote daken, omdat...
- Ik wil deelnemen aan een zonnepark, omdat...
- Ik wil deelnemen aan een windturbine, omdat...
- Ik heb hier geen voorkeur voor, omdat...
- Ik wil niet deelnemen, omdat... → routing vraag 25

24. En welk gebied heeft dan jouw voorkeur?

- Ik wil deelnemen aan een project in het noorden van de regio, omdat
- Ik wil deelnemen aan een project in de ring rondom Tilburg, omdat...
- Ik wil deelnemen aan een project in het zuiden van de regio, omdat...
- Ik wil deelnemen aan een project langs de A58 tussen Tilburg en Eindhoven, omdat...
- Ik heb hier geen voorkeur voor, omdat...
- Dat weet ik niet / geen mening

25. Wil je door jouw gemeente betrokken worden bij of geïnformeerd worden over plannen rondom duurzame energie?

- Ja → *routing 27*
- Nee → *routing 26*

26. Indien nee: Wat is de reden dat je niet mee wilt praten in jouw gemeente over dit onderwerp? → *verder met vraag 29*

27. Waar wil je zeker bij betrokken worden? Meerdere antwoorden mogelijk.

- Over waar windturbines komen te staan
- Over waar zonneparken komen te staan
- Over hoe ik zelf kan investeren in en profiteren van windenergie in mijn gemeente
- Over hoe ik zelf kan investeren in en profiteren van zonne-energie in mijn gemeente
- Over hoe een deel van de opbrengsten ten goede kan komen aan de omwonenden
- Over hoe een deel van de opbrengsten ten goede kan komen aan collectieve projecten (zoals cultuur, sport en leefbaarheid in de omgeving)
- Over het besluitvormingsproces rondom duurzame energie van mijn gemeente
- Over andere zaken, namelijk: ...

28. Op welke manier wil je graag betrokken / geïnformeerd worden? Meerdere antwoorden mogelijk.

- Via bijeenkomsten (bijv. van dorps- of wijkraden)
- Via websites
- Via een nieuwsbrief
- Via digitale vormen (bijv. via apps, social media of online platforms)
- Via de (lokale) krant
- Via enquêtes / vragenlijsten
- Via persoonlijk contact
- Anders, namelijk: ...

29. Online doorpraten en nieuwsbrief

Graag willen we vanuit de REKS in Hart van Brabant met bewoners doorpraten over de onderwerpen uit deze vragenlijst. Dit doen we in november via een online besloten platform. Hierop kunnen we op een interactieve, leuke en creatieve manier dieper op thema's ingaan en met elkaar van gedachten wisselen.

Ook hebben we vanuit de REKS Hart van Brabant een nieuwsbrief die we maandelijks uitbrengen, waarin de laatste informatie over duurzame energie in jouw regio te vinden is.

Heb je interesse om online verder te praten en/of om je aan te melden voor de nieuwsbrief? Vul dan hieronder je e-mailadres in zodat we je op een later moment meer informatie over aanmelding kunnen sturen. Op een later moment kan je dus nog beslissen of je mee wilt doen of niet.

We gebruiken je e-mailadres alleen om je informatie over het online platform en/of de nieuwsbrief te sturen.

- Ja, ik heb interesse om online door te praten. Mijn e-mailadres is:...
- Ja, ik ontvang graag de nieuwsbrief. Mijn e-mailadres is: ...
- Ja, ik heb interesse voor zowel het online doorpraten als de nieuwsbrief. Mijn e-mailadres is: ....
- Nee, ik heb geen interesse

30. Heb je nog overige opmerkingen over deze vragenlijst? Dan kun je deze hieronder kwijt.

Wil je meer weten over wat er in het plan van de REKS in Hart van Brabant staat? [Kijk dan hier op de website](#) van Regio Hart van Brabant.

Hartelijk dank, je antwoorden zijn succesvol opgeslagen. Je kunt deze pagina nu sluiten.

HET **pon | telos**

OPGERICHT IN
1947

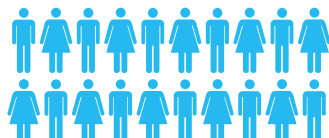
GEVESTIGD IN
TILBURG

KENNISONDERNEMING

STICHTING ZONDER WINSTOOGMERK

AANTAL MEDEWERKERS

30

INTENSIEVE SAMENWERKINGEN

MET UNIVERSEITEN EN ANDERE
KENNISINSTELLINGEN

SPECIFIEKE THEMA'S

- > VEERKRACHT
- > RUIMTE EN ENERGIE
- > OMGEVING
- > ARBEID
- > CULTUUR
- > ERFGOED
- > MIGRATIE
- > PARTICIPATIE
- > JEUGD
- > STURING

ONZE OPDRACHTGEVERS

- > PROVINCIES
- > GEMEENTEN
- > ZORG- EN WELZIJNSINSTELLINGEN
- > FONDSEN

HET
pon | telos

Over Het PON & Telos

Maatschappelijke besluitvorming verbeteren

Wij zijn een sociale kennisonderneming in het hart van de samenleving. We beschouwen het als onze opdracht om maatschappelijke besluitvorming te verbeteren. Dat doen we door wetenschappelijke kennis met kennis van de praktijk te verbinden. We zijn van data, feiten en cijfers, maar geven die altijd een gezicht. Waarbij iedere stem telt. Voorkeuren en meningen halen we op, onderzoeken we, analyseren we en duiden we. Met prikkelende aanpakken en innovatieve methoden. Daarbij zijn we altijd gericht op duurzaamheid: de harmonieuze verbinding tussen sociale, ecologische en economische doelstellingen. Zo dragen we bij aan de kwaliteit van samenleven, nu en in de toekomst.

Met een multidisciplinair en creatief team van bijna 30 adviseurs en onderzoekers werken we vooral voor lokale en regionale overheden in Nederland (met een sterke kennispositie in Noord-Brabant), maar ook voor corporaties, banken, zorg- en welzijnsinstellingen, fondsen en maatschappelijke organisaties. We werken daarbij intensief samen met universiteiten en andere kennisinstellingen en zijn officieel partner van Tilburg University. Met onze kennis en inzichten adviseren we beleidsmakers en bestuurders. Zodat ze afgewogen keuzes kunnen maken. Zodat ze bestuurlijk kunnen vernieuwen. En zodat ze een positieve impuls kunnen geven aan de samenleving van morgen.

Stationsstraat 20c
5038 ED Tilburg
+31 (0)13 535 15 35
info@hetpon-telos.nl
hetpon-telos.nl